

Yerel Kalkınmada Stratejik Bir Kaynak Olarak Turizm Yönetimi: Diyarbakır İli Örneği¹

Tourism Management as a Strategic Resource for Local Development: The Case of Diyarbakır Province

İhsan EKEN

Doç. Dr., Diyarbakır İl Sağlık Müdürlüğü,
mehmetihsaneken.021@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9429-9872>

Makale Başvuru Tarihi: 05.12.2025

Makale Kabul Tarihi: 29.12.2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Seher POLAT GÜVEN

Dr., Diyarbakır İl Sağlık Müdürlüğü,
seherpolatguven@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3165-3544>

ÖZET

Yerel Kalkınma, yerel kaynaklar çerçevesinde iktisadi etkinliklerin çeşitlendirilmesi ve refah düzeyinin yükseltilmesi olarak ifade edilebilir. Turizm, yerel kalkınmaya toplumsal, kültürel ve iktisadi yönlerden etki eden stratejik bir kamusal kaynaktır. Bu çalışma, Diyarbakır ili özelinde turizmin dönüştürücü etkisini inceleyerek destinasyon yönetimi, paydaş katılımı ve kurumsal yönetim arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı ve bunun yerel kalkınma üzerindeki etki değerlendirmesini yapmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışma, literatür incelemesi, kurum görüşleri, saha verileri ve mevcut uygulamaların analizi yoluyla çok yönlü bir metodolojik yaklaşım benimsemiştir. Çalışmada, amaçlı örnekleme yöntemi ile 32 sektör çalışanı ve 36 turist katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla veri toplanmış ve tematik analiz yöntemiyle kodlanarak incelenmiştir. Araştırma çerçevesinde Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Karacadağ Kalkınma Ajansından yazılı görüş alınmıştır. Diyarbakır ilinin tarihi, doğal ve kültürel mekânlarında analiz sürecini destekleyici gözlemler yapılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular, turizmin yerel kalkınmada stratejik bir kaynak konumunda olduğunu; turizm yönetiminin bütüncül şekilde ele alınarak, ildeki tüm paydaşların katılımı ile planlı ve ortak stratejiler oluşturulması ve sürdürülebilirliğin sağlanması halinde yerel kalkınmayı hızlandırabileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Yerel Kalkınma,

Stratejik Kaynak,

Turizm Yönetimi,

ABSTRACT

Local development can be defined as improving welfare by diversifying economic activities based on local resources. Tourism is a strategic public resource that affects local development across social, cultural, and economic dimensions. This study aims to examine the transformative role of tourism in Diyarbakır and to identify the relationships among destination management, stakeholder participation, and institutional governance, as well as their impacts on local development. The study adopts a multi-dimensional approach based on a literature review, institutional opinions, field data, and an analysis of current practices. Data were collected through semi-structured interviews with 32 sector employees and 36 tourists selected via purposive sampling, and were analyzed using thematic coding. Written opinions were obtained from the Diyarbakır Metropolitan Municipality, the Provincial Directorate of Culture and Tourism, and the Karacadağ Development Agency. Observations were also carried out at the city's historical, natural, and cultural sites. The findings indicate that tourism is a strategic resource for local development and that holistic tourism management—supported by stakeholder participation, planning, shared strategies, and sustainability—can accelerate local development.

Keywords:

Local Development,

Strategic Resource,

Tourism Management,

Diyarbakır,

Önerilen Alıntı (Suggested Citation): EKEN, İhsan ve POLAT GÜVEN, Seher (2025), “Yerel Kalkınmada Stratejik Bir Kaynak Olarak Turizm Yönetimi: Diyarbakır İli Örneği”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, S.8(4), ss.969-989, Doi: <https://doi.org/10.33712/mana.1836576>

1 Bu makale, 23-25 Ekim 2025 tarihinde Munzur Üniversitesi'nde düzenlenen 14. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu'nda (KAYSEM 14) sözlü olarak sunulmuş olan bildirinin genişletilmesi ve güncellenmesiyle oluşturulmuştur.

1. GİRİŞ

Globalleşme ekseninde önemi biraz daha ortaya çıkan yerel düzey ekonomiler, ulusal ekonomik büyüme politikaları açısından önemli stratejik bir faktör haline gelmişlerdir. Yerel ekonominin gelişimi açısından önemli unsurlardan biri de turizmdir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, yerel düzeyde ekonomilerin canlandırılması, bu sayede bölgeler arası ekonomik dengesizliklerin minimize edilmesi açısından turizm sektörü “*sürdürülebilir kalkınma*”nın temel dinamiklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Tuñçsiper ve Yılmaz, 2009:54). Kuşkusuz yerel düzeyde kalkınma yalnız ekonomik açıdan değerlendirilebilecek bir kavram değildir. Yerel kalkınma aynı zamanda yerel kültürel kimliğin korunması, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve yerel halkın sosyal refah düzeyinin artırılması açısından da oldukça önemlidir (Çeken, 2008:294).

Turizm sektörünün ifade edilen bu nihai hedeflerine varabilmesi, sahip olunan doğal, kültürel ve tarihi değerlerin doğru bir şekilde yönetilmesi ile doğrudan ilişkilidir. Etkili bir turizm yönetiminden söz edebilmek için, sahip olunan bölgesel kaynakların “*sürdürülebilirlik*” ilkesi çerçevesinde değerlendirilmesi, karar alma süreçlerinde yerel halkın ve sivil toplum kuruluşlarının etkin bir şekilde katılım sağlaması ve elde edilen gelirlerin adil olarak dağıtılması gerekmektedir (Özgeriş ve Karahan, 2021:76). Bir başka ifade ile planlı, koordineli, katılımcı ve adil bir yaklaşım ile sonuca varabilmek mümkün olmaktadır. Bu bağlamda, turizm yalnızca ekonomik bir faaliyet değil, aynı zamanda toplumsal ve çevresel bir dönüşüm aracıdır.

Türkiye’de son yıllarda, turizm sektörünün yerel kalkınma politikalarının önemli bir aktörü olduğu görülmektedir. Kıyı bölgelerinde çoğunlukla deniz turizmi şeklinde ortaya çıkan, iç bölgelerde daha ziyade kültür, doğa, gastronomi ve inanç turizmi gibi alternatif alanlarda boy gösteren turizm sektörü yeni kalkınma olanakları yaratmaktadır. Diyarbakır ili sahip olduğu doğal, kültürel, tarihi, inanç ve gastronomi zenginliği ile yerel düzeyde turizm sektörünü bir kalkınma aracı olarak kullanabilecek potansiyele sahip bir il olarak durmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Diyarbakır ili özelinde turizmin yerel kalkınma üzerindeki etkilerini ele almak ve turizm yönetiminin yerel düzeyde stratejik bir kalkınma aracı olarak nasıl kullanılabileceğini tartışmaktır. Çalışmada, sürdürülebilir turizm anlayışı, destinasyon yönetimi yaklaşımları ve yerel paydaşların iş birliği mekanizmaları gibi farklı açılardan konu incelenecektir. Böylece turizm sektörünün yalnızca ekonomik bir faaliyet değil, aynı zamanda yerel toplulukların sürdürülebilir gelişimine katkı sunan bir “stratejik kalkınma kaynağı” olduğu vurgulanacaktır.

2. YEREL KALKINMA VE TURİZM YÖNETİMİ: TEORİK ÇERÇEVE

Yerel kalkınma ve turizm yönetimi, yerel kaynakların etkin kullanımını sağlayarak ekonomik çeşitliliği arttıran, toplumsal ve kültürel yapıyı güçlendiren bütüncül bir süreçtir. Turizm sektörünün yerel düzeyde doğru bir şekilde planlanması ve paydaşlar arası eşgüdüm sağlanması, rekabet gücüne ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı sunmaktadır. Bu doğrultuda turizm yönetimi, yerel aktörlerin katılımını ve kurumsal işbirliğini esas alan stratejik bir yönetim alanı olarak değerlendirilmektedir (Demir ve Yıldız, 2020:116).

2.1. Yerel Kalkınma Kavramı ve Önemi

Yerel kalkınma, yerel düzeyde bir mekanın (bölge, il, köy vb.) iktisadi, kültürel ve sosyal gelişimini amaçlayan, yerel aktörler eliyle (*yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve halk*) yerel kaynakların etkin bir şekilde yönetimini sağlayarak, sürdürülebilir büyümeyi hedefleyen bir süreç olarak ifade edilmektedir (Demir ve Yıldız, 2020:118; Tuñçsiper ve Yılmaz, 2009:53; Özgeriş ve Karahan, 2021:75; Yıldız ve Saritaş, 2021:1636).

Türkiye’de yerel kalkınma, bölgesel düzeyde ekonomik çeşitliliğin ve sosyal refahın sağlanması amacıyla kullanılan stratejik bir yöntem olarak ele alınmaktadır (Tuñçsiper ve Yılmaz, 2009:53). Fakat yerel kalkınmanın, geleneksel kalkınma anlayışından farklı olarak aynı zamanda sosyal adaletin sağlanması, tarihsel-kültürel mirasın korunması ve devamlılığının sağlanması, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, yerelin özgün kaynaklarına ve beşeri sermayesine ve toplumsal katılıma vurgu yapması gibi hususları içermesi gerektiği de gözden kaçırılmamalıdır (Aksoy, 2019:40; Kaya ve Alptürker, 2023:179). Bu doğrultuda yerel kalkınmanın üç ana başlıkta değerlendirilmesi gerekmektedir. İlk olarak yerel girişimcilik desteklediğinde ekonomik çeşitlilik artar ve yerel ekonomiler dış şoklara karşı daha güçlü bir yapıya kavuşur (Aksoy, 2019:40).

İkinci olarak yerel kalkınma beraberinde kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi ve yerel istihdamın artırılmasını getirdiğinden bu durum toplumsal refahın ve yaşam kalitesinin doğrudan yükseltilmesini sağlar (Demir ve Yıldız, 2020:122). Son olarak yerel kalkınma sürecinde kültürel değerler gözetildiğinden, yerel toplulukların aidiyet duygusu güçlenir, yerel kimlik ve kültürün korunması açısından destekleyici rol oynar (Yıldız ve Sarıtaş, 2021:1639).

Günümüz modern kalkınma yaklaşımında, tek bir noktadan yönetilen merkeziyetçi politikalar giderek yerini daha çok merkezden yönetilen, yerel insiyatifi daha güçlü biçimde destekleyen, yerel kaynaklara dayalı anlayış ve politikalara bırakmaktadır (Tunçsiper ve Yılmaz, 2009:55).

Türkiye’de 1960 sonrası kurulan Devlet Planlama Teşkilatı ile başlayan planlı kalkınma dönemlerinde yerel kalkınma çabalarında da bir ivme oluşmuştur. Turizm odaklı yerel kalkınma modellerinin ise daha ziyade 2000’li yıllar ile birlikte güçlü biçimde ön plana çıkmaya başladığı görülmektedir (Yıldız ve Sarıtaş, 2021:1639).

2.2. Turizmin Yerel Kalkınmadaki Rolü

Turizm sektörü, yapısı itibarıyla yerel ekonomiler açısından çarpan etkisi yaratan dinamik bir sektör olarak ifade edilebilir. Turizm sektörünün yerel kalkınmaya etkisini ekonomik, sosyo-kültürel, mekansal ve çevresel katkılar şeklinde üç temel başlık altında incelemek mümkündür. Turizm, doğal, kültürel, tarihsel kaynakların iktisadi bir değere dönüştürülerek, bu sayede istihdam yaratılması, ekonomik girdi sağlanması, yerel üretimi desteklemesi, gelir düzeyini arttırması, bölgesel ekonomik dengesizlikleri azaltması gibi hususlarda yerel kalkınma sürecine önemli katkılar sağlama potansiyeline sahip bir sektördür (Çeken, 2008:293; Çelik ve Şahin, 2021:48; Yıldız ve Sarıtaş, 2021:1634).

Özellikle sanayi altyapısı yetersiz, üretim kapasitesi düşük fakat doğal, tarihi veya kültürel açıdan zenginlikler barındıran bölgelerde turizm, doğrudan veya dolaylı olarak ekonomik ve devamında sosyal ve kültürel farkındalık, gelişme, bütünleşme ve sahiplenmenin itici gücü halini alabilmektedir. Örneğin yerel halkın turizm faaliyetlerine doğrudan veya dolaylı katılımı ile toplumsal sahiplenme artarken, yerel nitelikli ürünlerin pazarlanması yerel kimliğin korunması açısından yardımcı olabilmektedir (Yıldız ve Sarıtaş, 2021:1634; Kaya ve Alptürker, 2023:178).

Diğer taraftan sosyo-kültürel mirasın korunması, yerel el sanatlarının yaşatılması, kültürler arası etkileşimin artması şeklinde önemli sosyal katkılar sağlamaktadır. Bu durum yerel toplumların sosyal sermayesini arttırmakta ve özgüvenini yükseltmektedir. Son olarak yerelin taşıma kapasitesine riayet edilerek doğru bir planlama ile gerçekleştirilmiş olan turizm yatırımları, yerel ve bölgesel düzeyde altyapı gelişimi, çevresel planlamanın iyileşmesi, doğal ve tarihi alanların korunması açısından önemli olumlu etkiler yapabilmektedir (UNEP ve WTO, 2005:18-19).

Bununla birlikte söz konusu faydaların sağlanması için turizmin doğru ve etkin bir şekilde yönetilmesi elzem görülmektedir. Bu çerçevede sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda doğal, kültürel ve tarihsel mirasın korunması, ziyaretçi deneyimlerinin sürekli olarak iyileştirilmesi, planlı ve katılımcı bir yönetim anlayışının benimsenmesi önem arz etmektedir (Özgeriş ve Karahan, 2021:75; Kaya ve Alptürker, 2023:180).

2.3. Turizm Yönetimi ve Sürdürülebilirlik

Turizm yönetimi, turizm faaliyetlerinin planlanması, örgütlenmesi, icrası, denetim ve gözetimini kapsayan oldukça geniş bir yönetim alanını ifade etmektedir. Modern turizm yönetim anlayışında, çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel sürdürülebilirlik ilkeleri gözönünde bulundurulması gereken ana hususlar olarak dikkat çekmektedir (Bramwell ve Lane, 2011:414).

Yerel kalkınma ve turizm ilişkisi incelendiğinde, turizmin yerel kalkınmaya arzulanan katkıyı sunabilmesi için turizm yönetim sisteminin doğru bir zeminde oluşturulmasının önem arzettiği anlaşılmaktadır. Turizm yönetimi, taşıma kapasitesinin gözetilmesi, destinasyon planlaması ve yönetimi, çevresel etkilerin kontrolü, yerel halkın sosyal ve kültürel bütünlüğünün gözetilmesi, uzun vadeli ekonomik canlılığın sağlanması ve yerel düzeydeki paydaşların etkin katılımı gibi bir çok boyutlu süreçleri içerisinde barındırmaktadır (Kaya ve Alptürker, 2023:181; UNEP ve WTO, 2005:17).

Söz konusu yöre veya bölgenin kaynaklarının tükenebilir olduğu gözönünde bulundurularak hareket edilmeli; kapasitenin üzerinde turizm faaliyetlerinin yerel ekosisteme zarar verebileceği, altyapı yetersizlikleri nedeniyle yerel halkta tepki ve memnuniyetsizliklere yol açabileceği unutulmamalıdır. Bu bağlamda, “*turizm taşıma kapasitesi*” kavramının, sürdürülebilir turizm yönetiminin merkezinde yer aldığı söylemek yanlış olmayacaktır. Taşıma kapasitesinin aşılması konusunda başvurulacak en önemli kaynak yerel dinamikler olmalıdır. Kuşkusuz yörenin fırsatlarını, dezavantajlarını ve kapasitesini en iyi bilen aktörler yerel yönetimler ve yerel düzeydeki diğer resmi ve sivil örgütlerdir. Ayrıca yerel düzeydeki yönetimler kimi hususlarda planlama ve denetleme yetkisine ve yeteneğine sahip kuruluşlardır (Kaya ve Alptürker, 2023:182).

Destinasyon yönetimi, genel bir ifade ile bir bölgenin sahip olduğu turizm potansiyelinin etkin bir şekilde yönetilmesi ve pazarlanması süreci olarak ifade edilmektedir. Bu süreç, kamu ve özel sektör iş birliği, etkin kaynak kullanımı ve sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda şekillenmektedir (Mengü, 2017:2137). Bir başka ifade ile yerel düzeyde turizm politikalarının planlı, katılımcı ve çevresel sınırları gözetilen bir biçimde yürütülmesi, uzun vadeli kalkınma hedeflerine ulaşmayı kolaylaştırmaktadır.

2.4. Yerel Kalkınma ve Turizm Yönetimi Arasındaki Etkileşim

Turizm yönetimi ile yerel kalkınma arasında olumlu anlamda güçlü ve karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır. Doğru bir yönetim tarzı benimsenmesi durumunda, turizmin yerel kalkınmaya doğrudan bir katkısı olduğunu ve turizmin yerel kalkınma için bir araç işlevi gördüğünü ifade etmek yanlış olmayacaktır. Örneğin Yıldız ve Sarıtaş (2021:1635) tarafından yapılan ampirik analizde, illerdeki turistik tesislere giriş yapan turist sayısı ile illerin gayrisafi yurtiçi hasıla düzeyleri arasında pozitif bir ilişki görüldüğü ifade edilmiştir. Aynı şekilde güçlü yerel kalkınma süreçlerinin de turizmde etkinliği arttırmada ciddi bir etken olduğu gözden kaçmamalıdır.

Yerel kalkınma ve turizm yönetimi arasındaki etkileşim, ekonomik büyüme, istihdam artışı, altyapı gelişimi ve kültürel değerlerin korunması gibi alanlarda kendini göstermektedir. Ancak bu etkileşimin olumlu olabilmesi için yerel aktörlerin katılımı (*katılımcı yönetim*), planlı yönetim (*taşıma kapasitesi gibi hususlara dikkat etmek*), yerel ve merkezi aktörlerin eşgüdümü, çevresel denetim ve sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda hareket edilmesi gerektiğinin şart olduğunu ifade etmek doğru olacaktır (Özgeriş ve Karahan, 2021:75; Kaya ve Alptürker, 2023:183).

Bu çerçevede yerel yönetimler ve diğer yerel kurumların kapasitelerinin arttırılması turizm planlamasının başarısını arttıracaktır (Yıldız ve Sarıtaş, 2021:1641). Ulaşım, konaklama ve çevresel düzenlemeler gibi altyapı ve üst yapı yatırımları destinasyon cazibesini yükseltecektir. Yerel halkın sürece dâhil edilmesi, kalkınma çıktılarının daha kalıcı hale getirilmesini sağlayacaktır (Timothy, 1999:373). Doğru bir şekilde yapılan kültürel ve doğal miras yönetimi de destinasyon markalaşmasını güçlendirecektir. Bu bağlamda turizm, yerel kalkınmanın tamamlayıcısı değil; stratejik bir bileşeni haline gelmektedir.

2.5. Turizmde Yerelleşme ve Katılımcı Yönetim Anlayışının Önemi

Yerelleşme, yerel düzeyde karar alma süreçlerinin merkezi yönetimden yerel yönetimlere ve yerel halka aktarılması şeklinde ifade edilmektedir. Turizmde yerelleşme, destinasyon yönetiminde, kamu, özel sektör, sivil toplum oluşumları ve yerel halkın birlikte karar aldığı çok aktörlü yönetim anlamına gelmekte ve bu anlayış giderek önem kazanmaktadır (Bramwell ve Lane, 2011:417).

Turizmin yerelleşmesi, yerel kalkınma modellerinin geliştirilmesinde söz konusu yörenin özgün değerlerinin ön planda tutulmasını ve geliştirilen modellerin bu çerçevede şekillendirilmesini ifade etmektedir. Burada amaç yerel halkı, salt turizmden faydalanan bir unsur olmaktan çıkarıp, aynı zamanda turizm yönetim sürecinin aktif bir paydaşı yapmaktır (Yıldız ve Sarıtaş, 2021:1635). Katılımcı yönetim modeli olarak ifade edilen bu anlayış, yerel halkın turizm yönetiminde karar mekanizmaları içerisinde yer almasını, yerel düzeydeki işletme ve girişimlerin desteklenerek güçlendirilmesini ve elde edilen turizm gelirlerinin yerel halk ve diğer paydaşlar açısından adil bölüşümünü amaç edinmektedir (Tunçsiper ve Yılmaz, 2009:58).

Kaya ve Alptürker (2023:178), turizmin yerelleştirilmesi ve katılımcı yönetim anlayışında başta belediyeler olmak üzere yerel yönetimlerin, yerel ve ulusal turizm aktörleri arasında koordinasyonu sağlayabilecek lider rol potansiyel ve olanaklarına sahip olduklarını ifade etmektedir. Bu doğrultuda, yerel idarelerin fiziksel planlama

işlevlerinin yanında, turizm bilinci oluşturma, pazarlama ve sürdürülebilir çevresel koruma, toplumsal eğitim gibi konularda da aktif olarak sorumluluk üstlenmeleri gerektiği belirtilmektedir.

Katılımcı yönetim anlayışı, turizm projelerinin yerel halk tarafından benimsenmesini sağlayarak toplumsal kabulü arttırması (Timothy, 1999:390); yerelin sahip olduğu bilgi ve deneyim sayesinde kaynakların daha özenli kullanımına katkı sunarak sürdürülebilirliği güçlendirmesi (Bramwell ve Lane, 2011:419) ve paydaşlar arası iletişimi güçlendirerek turizm yönetiminde çatışma ve baskıları azaltıcı etki yapması gibi hususlarda kritik öneme sahiptir (Jamal ve Getz, 1995:196; Tosun, 2000:616).

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE UYGULANMASI: DİYARBAKIR İLİ ÖRNEĞİNDE YEREL KALKINMA VE TURİZM YÖNETİMİ

“*Yerel Kalkınmada Stratejik Bir Kaynak Olarak Turizm Yönetimi: Diyarbakır İli Örneği*” adlı bu çalışmada, turizmin yerel kalkınmadaki rolü ele alınmaktadır. Araştırma kapsamında Diyarbakır’ın doğal, kültürel ve tarihî potansiyeli; tanıtım ve pazarlama stratejileri; turizm yönetimi ve planlaması; yerel yönetimlerin katkıları; ekonomik etkiler (*istihdam ve gelir artışı*); kültürel mirasın korunması; güvenlik algısı; altyapı ve ulaşım ile yatırım ve teşvikler temel odak noktaları olarak belirlenmiştir. Hem sektör çalışanları ve ziyaretçiler hem de kurumlardan alınan görüşler için yukarıda ifade edilen temel noktalar esas alınarak sorular hazırlanmıştır.

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, Diyarbakır ilinde turizm sektöründe çalışanlar ve Diyarbakır’a turist olarak gelen ziyaretçilerin algı ve değerlendirmelerini incelemeyi amaçlayan nitel bir araştırmadır. Araştırmada katılımcıların görüş ve deneyimlerini derinlemesine anlamak için açık uçlu sorular kullanılmıştır. Ayrıca paydaş görüşlerini almak üzere Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Diyarbakır İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Karacadağ Kalkınma Ajansı’ndan yazılı görüş alınmıştır.

Araştırmanın örneklemini, Diyarbakır’da turizm sektöründe çalışan 32, Diyarbakır’da turist olarak bulunan/bulunmuş olan 36 kişi oluşturmaktadır. Katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilmiş olup, çalışanlar, sektör deneyimi ve bilgi birikimi yüksek olan gönüllülerden; turistler ise Diyarbakır ilini en az bir kez turistik amaçla ziyaret etmiş olan gönüllülerden oluşmaktadır.

Veriler, katılımcıların turizm kaynakları, marka değeri, tanıtım, planlama ve yönetim süreçleri, ekonomik katkılar, kültürel miras, güvenlik algısı, altyapı ve yatırımlar konularındaki görüşlerini ifade edebilmeleri için hazırlanmış açık uçlu soru formu aracılığıyla toplanmıştır. Sektör çalışanları ve turistlere toplamda on iki soru sorulmuştur. Kurumlardan görüş talebinde ise toplam on soru sorulmuştur.

Toplanan yanıtlar, nitel içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Katılımcı ifadeleri tematik olarak kodlanmış, ortak kavramlar altında gruplanmış ve her tema için yüzdelerle dağılımlar belirlenmiştir. Analiz sürecinde verilerin sistematik bir şekilde sınıflandırılmasına özen gösterilmiştir.

Araştırmada, katılımcıların gönüllü katılımı esas alınmıştır. Çalışmanın amacı açıklanmış, kişisel bilgiler gizli tutulmuş ve veriler yalnızca araştırma amacıyla kullanılmıştır. Katılımcılar, istedikleri zaman çalışmadan çekilme hakkına sahiptir.

3.2. Araştırmanın Bulguları

Araştırmaya ait bulgular, herhangi bir karmaşaya sebebiyet vermemek amacıyla sektör çalışanları ve turist görüşme sonuçları bir grup; kurum görüşleri farklı bir grup olacak şekilde ortaya konmaya çalışılmıştır. Öncelikle katılımcıları tanımlayıcı (*cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu vb.*) istatistiklere yer verilmiş, daha sonra da sorulan sorulara alınan cevaplar doğrultusunda elde edilen bulgular açıklanmıştır.

3.2.1. Sektör Çalışanları ve Turist Görüşme Sonuçları

Araştırmamıza ilişkin katılımcı turizm sektör çalışanlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler ile katılımcı turistlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler aşağıda tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcı - Turizm Sektör Çalışanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Kategoriler	Sıklık dağılımı (f)	Yüzde dağılımı (%)
Cinsiyet	Kadın	11	34,38
	Erkek	21	65,63
	Toplam	32	100
Medeni durum	Evli	19	59,38
	Bekâr	13	40,63
Yaş	23-30 yaş arası	4	12,5
	31-38 yaş arası	7	21,88
	39-46 yaş arası	10	31,25
	46 ve üzeri	11	34,38
Eğitim durumu	Lise	10	31,25
	Ön lisans	4	12,5
	Lisans	10	31,25
	Yüksek Lisans	7	21,88
	Doktora	1	3,13
Meslek/Görev	İşletme sahibi	3	9,09
	İşletme müdürü	2	6,06
	Çalışan	21	63,64
	Rehber	7	21,21
Turizm sektöründeki deneyim süresi	1-5 yıl	13	40,63
	6-10 yıl	6	18,75
	11-15 yıl	4	12,5
	16 ve üzeri	9	28,13
Diyarbakır'da ikamet etme süresi	1-5 yıl	2	6,25
	6-10 yıl	3	9,38
	11-15 yıl	4	12,5
	16 ve üzeri	23	71,88

Tablo 1'e göre turizm sektöründe çalışanların cinsiyet dağılımı erkeklerin ağırlığını göstermektedir (%65,63). Bu durum, turizm sektöründe özellikle sahaya dayalı işlerde erkek çalışanların daha fazla yer aldığı işarettir. Medeni durum verileri incelendiğinde katılımcıların yaklaşık %60'ının evli olması, sektörde nispeten daha oturmuş bir yaş ve yaşam düzenine sahip bireylerin bulunduğunu düşündürmektedir. Yaş dağılımı, çalışanların büyük bölümünün 39 yaş ve üzerinde olduğunu göstermektedir (%65 civarı). Bu bulgu, Diyarbakır turizm sektöründe görece deneyimli ve yaşça olgun çalışanların ağırlıkta olduğunu, genç işgücünün ise sektörde daha sınırlı temsil edildiğini göstermektedir.

Eğitim düzeyi incelendiğinde lisans ve lise mezunlarının eşit düzeyde (%31,25) olduğu görülmektedir. Yüksek lisans mezunlarının oranı azımsanmayacak seviyededir (%21,88). Bu dağılım, sektörde hem uygulama odaklı hem de akademik bir birikime sahip çalışanların birlikte var olduğunu göstermektedir. Meslek ve görevler açısından çalışanların çoğunluğu ön saflarda görev yapan personel (%63,64) olup, işletme sahibi ve yöneticilerin oranı daha düşüktür. Rehber oranı da dikkat çekicidir (%21,21); bu durum Diyarbakır'da rehberlik faaliyetlerinin aktif biçimde yürütüldüğünü göstermektedir.

Deneyim süresi verileri, çalışanların önemli bir kısmının sektörde 1-5 yıl (%40,63) ve 16 yıl ve üzeri (%28,13) deneyime sahip iki uç grupta toplandığını ortaya koymaktadır. Bu durum sektörde hem yeni başlayanların hem de uzun yıllardır çalışan tecrübeli personelin birlikte var olduğunu göstermektedir. Diyarbakır'da ikamet süresi dağılımı ise çok belirgindir: Çalışanların %71,88'i 16 yıl ve üzeri Diyarbakır'da ikamet etmektedir. Bu sonuç, turizm sektöründeki çalışanların büyük bölümünün yerel halktan oluştuğunu, dolayısıyla kültürel bağlamı güçlü ve kentle yüksek ilişki düzeyine sahip bireyler olduğunu göstermektedir.

Tablo 1 genel olarak değerlendirildiğinde, Diyarbakır turizm işgücünün büyük ölçüde yerel, deneyimli, olgun yaş gruplarından oluştuğu; sektörde erkek ağırlığının bulunduğu ve eğitim seviyesinin orta-yüksek düzeyde

olduğu görülmektedir. Bu yapı, hizmet kalitesi ve kültürel aktarım açısından avantajlı olmakla birlikte genç işgücünün sektöre çekilmesi gerektiğini de göstermektedir.

Tablo 2. Katılımcı - Turistlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Kategoriler	Sıklık dağılımı (f)	Yüzde dağılımı (%)
Cinsiyet	Kadın	12	33,3
	Erkek	24	66,7
	Toplam	36	100
Medeni durum	Evli	26	72,2
	Bekâr	10	27,8
Yaş	23-30 yaş arası	6	16,7
	31-38 yaş arası	9	25,0
	39-46 yaş arası	12	33,3
	46 ve üzeri	9	25,0
Eğitim durumu	Lise	1	2,8
	Lisans	24	66,7
	Yüksek Lisans	8	22,2
	Doktora	3	8,3
Daha önce Diyarbakır'a geldiniz mi?	Evet	29	80,6
	Hayır	7	19,4
Seyahat Amacı	Kültürel Gezi	14	38,9
	İş	9	25,0
	Tatil	6	16,7
	Aile Ziyareti	2	5,6
	Diğer	5	13,9

Tablo 2'de turistlere ilişkin bulgular incelendiğinde, cinsiyet dağılımında erkeklerin oranının yüksek olduğu görülmektedir (%66,7). Bu durum bölgeye gelen turist profilinin daha çok erkeklerden oluştuğunu göstermektedir. Medeni durum açısından ise katılımcıların büyük çoğunluğu evlidir (%72,2); bu bulgu Diyarbakır'a gelen turistlerin çoğunlukla aile yaşamı olan yetişkin bireylerden oluştuğunu göstermektedir. Yaş dağılımında 39-46 yaş aralığının en yüksek oranı oluşturması (%33,3), Diyarbakır'ın turizm profilinin daha orta yaş üzeri turistler tarafından tercih edildiğini göstermektedir. Genç ziyaretçi oranının düşük olması, genç turizm segmentine yönelik tanıtım ve ürün çeşitlendirme gereksinimini işaret etmektedir. Eğitim düzeyi oldukça dikkat çekicidir: Turistlerin %66,7'si lisans mezunudur ve toplamda %97'si yükseköğretim görmüştür. Bu bulgu, Diyarbakır'ın yüksek eğitim düzeyine sahip bir turist kitlesi tarafından ziyaret edildiğini göstermektedir. Eğitim seviyesi yüksek turistler genellikle kültürel mirasa, tarihi dokuya ve yerel deneyime daha fazla ilgi duyar; bu durum Diyarbakır'ın kültür turizmi potansiyeliyle uyumludur. "*Daha önce Diyarbakır'a geldiniz mi?*" sorusuna verilen yanıtlar ise oldukça olumludur: Katılımcıların %80,6'sı daha önce kente gelmiştir. Bu bulgu, Diyarbakır'ın ziyaret edilen ve tekrar ziyaret edilen bir destinasyon olduğunu ortaya koyarak memnuniyet düzeyine dair dolaylı bir gösterge sunmaktadır. Seyahat amaçları incelendiğinde en yüksek oran kültürel gezi amaçlı ziyaretlerdir (%38,9). Bu bulgu Diyarbakır'ın kültürel miras odaklı bir destinasyon olarak öne çıktığını doğrulamaktadır. İş amaçlı ziyaretlerin oranı da yüksektir (%25), bu da kentin bölgesel bir iş merkezine sahip olduğunu gösterir. Tatil ve aile ziyareti oranları daha düşük seyretmekle birlikte çeşitlilik göstermektedir.

Araştırmada ilk olarak "Sizce Diyarbakır'ın en güçlü turizm kaynakları nelerdir? (tarihî, kültürel, doğal, gastronomi vb.)" sorusu yöneltilmiştir.

Elde edilen veriler nitel içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiş, yanıtlar tematik olarak sınıflandırılmıştır. Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda Diyarbakır'ın turizm kaynakları beş ana tema altında toplanmıştır: tarihî kaynaklar, kültürel kaynaklar, gastronomi, doğal kaynaklar ve bölgesel konum/turizm potansiyeli.

- **Tarihî Kaynaklar (%82):** Katılımcıların büyük çoğunluğu Diyarbakır'ın tarihî mirasını kentin en güçlü turizm kaynağı olarak değerlendirmiştir. Özellikle Diyarbakır Surları, Ulu Cami, On Gözlü Köprü, Hasan Paşa Hanı, Hz. Süleyman Camii ve kiliseler sıklıkla vurgulanmıştır.
- **Gastronomi (%59):** Katılımcıların yarısından fazlası, Diyarbakır mutfağını kentin öne çıkan turizm değerlerinden biri olarak belirtmiştir. Yöresel yemekler (*örneğin kaburga dolması, ciğer kebabı, içli*

köfte, karpuz) ve özgün sofrta kültürü, gastronomi turizmi açısından güçlü bir potansiyel olarak görülmüştür.

- **Kültürel Kaynaklar (%50):** Katılımcılar, Diyarbakır'ın zengin kültürel yapısına ve insan ilişkilerindeki samimiyet, hoşgörü ve misafirperverlik gibi değerlere dikkat çekmiştir. Ayrıca inanç turizmi (*camiler, kiliseler, mabetler*) ile farklı etnik ve dini grupların bir arada yaşaması kültürel çeşitliliği güçlendiren unsurlar olarak ifade edilmiştir. Bu bulgular, kentin kültürel sermayesinin turizme entegre edilebilecek önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir.
- **Doğal Kaynaklar (%29):** Katılımcıların bir kısmı Diyarbakır'ın doğal güzelliklerine de dikkat çekmiştir. Özellikle Dicle Nehri, Hevsel Bahçeleri ve coğrafi konum doğal çekicilikler arasında yer almıştır. Bu yönüyle Diyarbakır, tarihî ve kültürel zenginliklerinin yanında doğal turizm açısından da potansiyel taşımaktadır.
- **Bölgesel Konum ve Turizm Potansiyeli (%18):** Daha az sayıda katılımcı, Diyarbakır'ın bölgesel konumuna, turizm alanlarının çeşitliliğine ve erişilebilirliğine değinmiştir. Bu tema, kentin stratejik konumunun turizm yatırımları açısından değerlendirilebileceğine işaret etmektedir.

Analiz sonuçları, Diyarbakır'ın turizm potansiyelinin en güçlü biçimde tarihî ve kültürel miras ile gastronomi turizmi üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Doğal güzellikler ve konumsal avantajlar destekleyici unsurlar olarak görülmekle birlikte, katılımcıların algısında tarihî kimlik ön plandadır. Bu bulgular, Diyarbakır'ın yerel kalkınma stratejilerinde turizm sektörünün tarihî, kültürel ve gastronomik odaklı biçimde geliştirilmesinin önemli katkıları sağlayabileceğini göstermektedir.

Araştırmanın ikinci sorusu kapsamında katılımcılara, “İlin turizm açısından marka değerini nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir.

Elde edilen yanıtlar doğrultusunda veriler üç ana kategori altında sınıflandırılmıştır: olumlu değerlendirme, olumsuz değerlendirme ve cevap yok/belirsiz.

- **Olumlu Değerlendirme (%32):** Katılımcıların yaklaşık üçte biri Diyarbakır'ın turizm açısından marka değerini “iyi”, “çok iyi”, “güzel”, “fena değil” veya “düzeldi” gibi ifadelerle olumlu biçimde değerlendirmiştir. Bu yanıtlar, Diyarbakır'ın son yıllarda turizm alanında gelişim gösterdiği, algısının önceye kıyasla daha olumlu hale geldiği ve kentin tanıtım faaliyetlerinin fark edilir düzeyde iyileştiği yönünde bir kanaat oluştuğunu göstermektedir. Bazı katılımcılar “şimdi daha iyi” veya “düzeldi” gibi ifadelerle, geçmişe göre pozitif bir değişim yaşandığını vurgulamıştır.
- **Olumsuz Değerlendirme (%26):** Katılımcıların önemli bir kısmı ise Diyarbakır'ın turizm marka değerini “yetersiz”, “işlevsiz”, “berbat durumda” veya “değil” gibi olumsuz ifadelerle tanımlamıştır. Bu görüşler, kentin sahip olduğu zengin turizm potansiyeline rağmen marka kimliğini yeterince oluşturamadığına ve turizmdeki algısının hâlâ zayıf olduğuna işaret etmektedir. Bazı katılımcılar özellikle “tanıtım eksikliği”, “ilginin azlığı” ve “marka bilinirliğinin düşüklüğü” gibi nedenlerle Diyarbakır'ın turizmde hak ettiği konumda olmadığını dile getirmiştir.
- **Cevap Yok / Belirsiz (%41):** Katılımcıların yaklaşık yarısına yakını bu soruya ilişkin herhangi bir değerlendirme yapmamıştır. Bu durum, kentte turizm markalaşması kavramına yönelik bilgi eksikliği, konuya uzaklık veya farkındalık yetersizliği olduğunu düşündürmektedir. Katılımcıların önemli bir bölümünün marka değeri kavramına ilişkin net bir fikir beyan etmemesi, turizm bilincinin toplum genelinde yeterince yerleşmediğini göstermektedir.

Elde edilen bulgulara göre Diyarbakır'ın turizm marka değeri konusunda farklı ve dağınık algılar bulunmaktadır. Katılımcıların %32'si ilin marka değerini olumlu bulurken, %26'sı olumsuz değerlendirmelerde bulunmuştur. %41 oranında katılımcının ise herhangi bir görüş bildirmemesi, konunun toplum nezdinde henüz yeterince içselleştirilmediğini göstermektedir. Bu sonuçlar, Diyarbakır'ın turizm markalaşması sürecinde tanıtım, imaj yönetimi ve farkındalık çalışmalarına ağırlık verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın üçüncü sorusu kapsamında katılımcılara, “Turizm açısından yeterince tanıtım yapıldığını düşünüyor musunuz? Neden?” sorusu yöneltilmiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu bu soruya “hayır” yanıtını vermiştir. Elde edilen ifadeler tematik olarak üç ana kategori altında toplanmıştır. Bunlar “olumsuz değerlendirme”, “olumlu değerlendirme” ve “belirsiz/cevapsız” şeklinde aşağıdaki gibidir;

- **Olumsuz Değerlendirme (%74):** Katılımcıların yaklaşık dörtte üçü, Diyarbakır’da turizm açısından yeterli tanıtım yapılmadığını ifade etmiştir. Sıklıkla kullanılan ifadeler arasında “*hayır*”, “*yetersiz*”, “*tanıtım zayıf*”, “*yeterli değil*”, “*yok denecek kadar az*”, “*potansiyeline göre geride*” ve “*tanıtılmaz*” gibi nitelendirmeler yer almaktadır. Bu görüşler, Diyarbakır’ın sahip olduğu tarihî, kültürel ve gastronomik potansiyelin tanıtım eksikliği nedeniyle yeterince değerlendirilemediğini göstermektedir. Bu durum, kentin turizm tanıtım stratejilerinde etkin bir planlama eksikliğine işaret etmektedir.
- **Olumlu Değerlendirme (%18):** Katılımcıların küçük bir kısmı, Diyarbakır’da turizm tanıtım faaliyetlerinin kısmen yapıldığını ya da son dönemlerde iyileşme eğiliminde olduğunu ifade etmiştir. “*Evet*”, “*daha iyi olabilirdi ama var*”, “*evet yeterli*” gibi yanıtlar bu grupta yer almıştır. Bu katılımcılar, bazı tanıtım etkinlikleri, festival ve sosyal medya paylaşımları sayesinde Diyarbakır’ın bilinirliğinde artış olduğunu belirtmiştir. Ancak genel olarak bu değerlendirmeler, mutlak bir memnuniyet değil, “*kısmen yeterli ama geliştirilmeli*” şeklinde yorumlanabilir.
- **Belirsiz / Cevap Yok (%9):** Bazı katılımcılar bu soruya ilişkin net bir görüş belirtmemiştir. “*Cevap yok*” veya “*bilememekte*” gibi ifadeler, bu katılımcıların tanıtım faaliyetlerine dair bilgi sahibi olmadığını veya konuya uzak olduklarını düşündürmektedir.

Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların büyük çoğunluğu Diyarbakır’da turizm açısından yeterli tanıtım yapılmadığını düşünmektedir. Katılımcıların %74’ü tanıtım çalışmalarını yetersiz bulurken, yalnızca %18’i bu konuda olumlu görüş bildirmiştir. Bu durum, Diyarbakır’ın sahip olduğu güçlü turizm potansiyelinin tanıtım eksikliği nedeniyle görünürlük kazanamadığını göstermektedir. Kentte turizm markalaşmasının sürdürülebilirliği için tanıtım, pazarlama ve iletişim stratejilerinin güçlendirilmesi; yerel yönetimler, turizm paydaşları ve medya arasında koordineli bir tanıtım politikası geliştirilmesi gerekmektedir.

Araştırmanın dördüncü sorusu kapsamında katılımcılara, “Diyarbakır’daki turizm planlama ve yönetim çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusu yöneltmiştir.

Yanıtlar doğrultusunda veriler, üç ana kategori altında sınıflandırılmıştır: olumsuz değerlendirme, kısmen olumlu değerlendirme ve cevap yok/belirsiz.

- **Olumsuz Değerlendirme (%65):** Katılımcıların çoğunluğu, turizm planlama ve yönetim çalışmalarını “*yetersiz*”, “*çok yetersiz*”, “*eksik*”, “*fena değil*” veya “*berbat*” gibi ifadelerle olumsuz değerlendirmiştir. Bu görüşler, planlama eksiklikleri, tanıtım ve reklam faaliyetlerindeki yetersizlikler ve yönetsel kararların etkinliğinin düşük olmasına işaret etmektedir.
- **Kısmen Olumlu Değerlendirme (%20):** Katılımcıların bir kısmı çalışmaların “*yavaş yavaş geliştiğini*” veya “*şu an için iyi durumda*” olduğunu belirtmiştir. Bazıları, Barış süreci sonrası planlama ve yönetimde belirli iyileşmeler yaşandığını ifade etmiştir. Bu grup, olumlu yönde sınırlı bir gelişim algısını yansıtmaktadır.
- **Cevap Yok / Belirsiz (%15):** Katılımcıların bir bölümü bu soruya net yanıt vermemiştir. “*Cevap yok*” ifadeleri, katılımcıların konuya ilişkin bilgi eksikliğine veya değerlendirme yapmamaya bağlıdır.

Bulgular, Diyarbakır’da turizm planlama ve yönetim çalışmalarının genel olarak yetersiz olduğunu göstermektedir. Kısıtlı sayıda katılımcının gözlemleri, son yıllarda bazı iyileşmelerin yaşandığını işaret etse de, sürdürülebilir turizm gelişimi için planlama, yönetim ve tanıtım faaliyetlerinin güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın beşinci sorusu kapsamında katılımcılara, “Yerel yönetimlerin turizm sektörüne katkılarını yeterli buluyor musunuz?” sorusu yöneltmiştir.

Yanıtlar, üç ana kategori altında sınıflandırılmıştır. Bu kategoriler “*yetersiz/olumsuz değerlendirme*”, “*kısmen/olumlu değerlendirme*” ve “*cevap yok/belirsiz*” şeklindedir.

- **Yetersiz / Olumsuz Değerlendirme (%54):** Katılımcıların çoğunluğu, yerel yönetimlerin katkılarını yetersiz bulduğunu ifade etmiştir. Sıklıkla kullanılan ifadeler arasında “*hayır*”, “*yetersiz*”, “*daha fazla proje gerekli*”, “*reklam ve tanıtım çabaları yetersiz*” yer almaktadır. Bu görüşler, yerel yönetimlerin turizm politikaları, proje üretimi ve tanıtım faaliyetlerinde eksiklikler olduğunu göstermektedir.
- **Kısmen / Olumlu Değerlendirme (%29):** Katılımcıların bir kısmı katkıları “*orta düzeyde*”, “*biraz yeterli*” veya “*yeterli buluyorum*” şeklinde değerlendirmiştir. Bu grup, yerel yönetimlerin sınırlı düzeyde bazı katkılar sağladığını, ancak daha fazla çalışma ve proje ile desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

- **Cevap Yok / Belirsiz (%17):** Katılımcıların bir bölümü bu soruya yanıt vermemiştir. “Cevap yok” veya “bilmiyorum” ifadeleri, katılımcıların konuya ilişkin bilgi eksikliği veya değerlendirme yapmamaya bağlıdır.

Bulgular, katılımcıların yarısından fazlasının yerel yönetimlerin turizm sektörüne katkılarını yetersiz bulduğunu göstermektedir. Sınırlı olumlu değerlendirmeler, bazı katkılar olsa da sürdürülebilir turizm gelişimi için yerel yönetimlerin proje üretimi, tanıtım ve stratejik planlama çalışmalarını artırması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın altıncı sorusu kapsamında katılımcılara, “Turizm yatırımları ile ilgili öncelikli alanlar sizce neler olmalı?” sorusu yöneltilmiştir.

Yanıtlar, yedi ana tema altında sınıflandırılmıştır. Bunlar “tanıtım ve bilinçlendirme”, “koruma ve planlama”, “tesisleşme ve konaklama”, “ulaşım ve altyapı”, “kültürel ve tarihî miras”, “etkinlik ve deneyim odaklı yatırımlar”, “eğitim ve istihdam” şeklindedir.

- **Tanıtım ve Bilinçlendirme (%35):** Katılımcılar, Diyarbakır’ın turizm potansiyelinin görünürlüğünü artıracak tanıtım ve reklam çalışmalarına öncelik verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca turizm bilincinin toplumda yaygınlaştırılması ve ziyaretçilere yönelik bilgilendirme çalışmalarının yapılması gerektiği belirtilmiştir.
- **Koruma ve Planlama (%28):** Katılımcılar, tarihi ve kültürel mirasın korunması, çevre düzenlemesi ve turizm alanlarının planlanmasının önemine dikkat çekmiştir. Suriçi, Zerzevan gibi değerli bölgelerin turizme açılırken korunmasının öncelikli olması gerektiği ifade edilmiştir.
- **Tesisleşme ve Konaklama (%22):** Konaklama altyapısı ve butik otel konseptleri, bölge kültürünü yansıtacak şekilde geliştirilmelidir. Katılımcılar, turizm yatırımlarının sürdürülebilir ve yerel değerlerle uyumlu olmasına vurgu yapmıştır.
- **Ulaşım ve Altyapı (%18):** Ulaşım sorunları, toplu taşıma ve giriş-çıkışların planlanması gibi konular, yatırım öncelikleri arasında belirtilmiştir. Turizm bölgelerine erişimin kolaylaştırılması, ziyaretçi deneyimini doğrudan etkileyen önemli bir alan olarak öne çıkmaktadır.
- **Kültürel ve Tarihî Miras (%27):** Katılımcılar, tarihi ve arkeolojik mirasın öncelikli yatırım alanı olması gerektiğini ifade etmiştir. Keşfedilmemiş yerlerin turizme kazandırılması ve kültürel mirasın etkin şekilde değerlendirilmesi önem taşımaktadır.
- **Etkinlik ve Deneyim Odaklı Yatırımlar (%15):** Bölgesel kültürü yansıtan etkinlikler, festival ve turizm deneyimlerini güçlendiren yatırımlar öncelik olarak belirtilmiştir. Turizmin sadece ziyaret değil, bir yaşam biçimi olarak görülmesi gerektiği vurgulanmıştır.
- **Eğitim ve İstihdam (%10):** Turizm sektöründe insan kaynağı yetiştirilmesi ve istihdam alanlarının artırılması gerektiği belirtilmiştir. Eğitim programları, hizmet kalitesini yükseltme ve sektörel sürdürülebilirliği destekleme amacı taşımaktadır.

Bulgular, Diyarbakır’da turizm yatırımlarında önceliklerin tanıtım, kültürel ve tarihî mirasın korunması, tesisleşme ve ulaşım altyapısı olması gerektiğini göstermektedir. Etkinlikler ve eğitim yatırımları, turizmin sürdürülebilirliğini destekleyen tamamlayıcı alanlar olarak öne çıkmaktadır.

Araştırmanın yedinci sorusu kapsamında katılımcılara, “Turizmin Diyarbakır ekonomisine katkısını nasıl değerlendirirsiniz?” sorusu yöneltilmiştir.

Yanıtlar, üç ana kategori altında sınıflandırılmıştır. Bunlar “yetersiz/düşük katkı”, “olumlu katkı” ve “cevap yok/belirsiz” şeklindedir.

- **Yetersiz / Düşük Katkı (%25):** Katılımcıların yaklaşık dörtte biri, turizmin Diyarbakır ekonomisine katkısını yetersiz veya düşük bulmuştur. Bu görüşler, turizmden elde edilen gelirin sınırlı olması ve esnaf ile işletmelerin turistlere yaklaşımında eksiklikler bulunmasına dayanmaktadır.
- **Olumlu Katkı (%50):** Katılımcıların yarısı, turizmin ekonomiye önemli bir katkı sağladığını belirtmiştir. “İyi”, “gayet iyi” veya “çok iyi” şeklinde ifade edilen yanıtlar, turizmin gelir ve istihdam açısından bölge ekonomisine destek olduğunu göstermektedir. Ancak bazı katılımcılar, potansiyelin daha iyi değerlendirilebileceğine dikkat çekmiştir.
- **Cevap Yok / Belirsiz (%25):** Katılımcıların yaklaşık dörtte biri bu soruya net yanıt vermemiştir. “Cevap yok” ifadeleri, katılımcıların konuya ilişkin bilgi eksikliği veya değerlendirme yapmamaya bağlıdır.

Bulgular, Diyarbakır'da turizmin ekonomiye sağladığı katkının kısmen olumlu olduğunu göstermektedir. Turizm gelirleri ve potansiyeli artmakla birlikte, daha etkin planlama ve esnaf/işletme tutumlarının iyileştirilmesi ile katkının artırılacağı vurgulanmaktadır.

Araştırmanın sekizinci sorusu kapsamında katılımcılara, “Turizm sayesinde istihdam, gelir artışı, esnafın durumu gibi konularda gözlemlerinizi nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir.

Yanıtlar üç ana kategori altında toplanmıştır. Bunlar “*olumsuz/etkisiz gözlemler*”, “*olumlu katkılar*” ve “*cevap yok/belirsiz*” şeklindedir.

- **Olumsuz / Etkisiz Gözlemler (%25):** Katılımcıların yaklaşık dörtte biri, turizmin istihdam ve gelir artışına etkisinin sınırlı olduğunu veya bazı esnaflara yansımadağını belirtmiştir. “*Yetersiz*”, “*esnaf bilinçsiz*”, “*katkı olmuyor*” gibi ifadeler, turizmin ekonomik etkilerinin eşitsiz dağıldığını göstermektedir.
- **Olumlu Katkılar (%55):** Katılımcıların yarısından fazlası, turizmin istihdam ve gelir artışı sağladığını ifade etmiştir. Turizm sektörü, diğer sektörleri destekleyen bir lokomotif işlevi görmekte ve esnaf ile işletmelerin ekonomik faaliyetlerini canlandırmaktadır. “*İyi*”, “*olumlu*”, “*gün geçtikçe daha iyi*” gibi ifadeler, turizmin ekonomik katkısının gözlemlendiğini ortaya koymaktadır.
- **Cevap Yok / Belirsiz (%20):** Katılımcıların bir bölümü bu soruya net yanıt vermemiştir. “*Cevap yok*” ifadeleri, bilgi eksikliği veya gözlemlerini paylaşmama nedeniyle bu kategoride yer almıştır.

Bulgular, Diyarbakır'da turizmin istihdam ve gelir artışı açısından genel olarak olumlu etkiler sağladığını göstermektedir. Ancak katkının bazı esnaflara sınırlı yansıdığı, altyapı ve bilinçlendirme eksikliklerinin giderilmesi gerektiği de vurgulanmaktadır.

Araştırmanın dokuzuncu sorusu kapsamında katılımcılara, “Kültürel mirasın korunması ile ekonomik gelişme arasındaki denge sizce nasıl sağlanmalı?” sorusu yöneltilmiştir.

Yanıtlar, üç ana tema altında sınıflandırılmıştır. Bunlar “*koruma odaklı yaklaşım*”, “*ekonomik fayda odaklı yaklaşım*” ve “*cevap yok/belirsiz*” şeklindedir.

- **Koruma Odaklı Yaklaşım (%60):** Katılımcıların çoğunluğu, kültürel mirasın korunmasının öncelikli olması gerektiğini belirtmiştir. “*Koruma olursa ekonomi kendiliğinden gelişir*”, “*rant için kullanılmamalı*”, “*STK ve devlet desteği ile korunmalı*” gibi ifadeler, turizm ve ekonomik gelişmenin ancak mirasın sürdürülebilir şekilde korunmasıyla sağlanabileceğini göstermektedir.
- **Ekonomik Fayda Odaklı Yaklaşım (%25):** Katılımcıların bir kısmı, ekonomik gelişmenin de gözetilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Planlı projeler, makul fiyatlandırmalar, konaklama ve tanıtım faaliyetleri ile kültürel mirasın ekonomik değerinin artırılacağı ifade edilmiştir. Dengeli bir yaklaşımın, hem turist çekme hem de ekonomik katkı sağlama açısından önem taşıdığı belirtilmiştir.
- **Cevap Yok / Belirsiz (%15):** Katılımcıların bazıları bu soruya yanıt vermemiş veya fikir beyan etmemiştir. “*Cevap yok*” veya “*bilinmiyor*” ifadeleri, konuya ilişkin bilgi eksikliği veya değerlendirme yapmama durumunu yansıtmaktadır.

Bulgular, Diyarbakır'da kültürel mirasın korunmasının öncelikli ve vazgeçilmez olduğu, ekonomik gelişmenin ise planlı ve kontrollü yatırımlar ile desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Katılımcılar, dengeli bir yaklaşımın sürdürülebilir turizm ve ekonomik fayda için temel strateji olduğunu vurgulamaktadır.

Araştırmanın onuncu sorusu kapsamında katılımcılara, “Diyarbakır turizminin önündeki en önemli engeller nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir.

Yanıtlar, dört ana tema altında sınıflandırılmıştır. Bunlar “*yönetim ve altyapı eksiklikleri*”, “*güvenlik ve siyasi sorunlar*”, “*toplumsal farkındalık ve kültürel algı*” ile “*tanıtım ve finansal yetersizlik*” şeklindedir.

- **Yönetim ve Altyapı Eksiklikleri (%40):** Katılımcılar, merkezi ve yerel yönetim koordinasyonunun yetersizliğini, kent planlama ve altyapı çalışmalarındaki eksiklikleri en önemli engeller arasında belirtmiştir. Ayrıca turizm camiası ve kurumlarının yeterince sürece dâhil edilmediği ifade edilmiştir.
- **Güvenlik ve Siyasi Sorunlar (%25):** Ortadoğu'daki bölgesel istikrarsızlık, terör olayları ve siyasi belirsizlikler, turist çekme ve turizmin gelişmesini doğrudan engelleyen faktörler olarak öne çıkmaktadır.

- **Toplumsal Farkındalık ve Kültürel Algı (%20):** Katılımcılar, halkın turizm bilincinin düşük olmasını, kentte samimiyetsizlik ve yöneticilerin kente bağ kurmamasını önemli bir engel olarak görmektedir. Ön yargılar ve toplumsal duyarsızlık, turizmin kalitesini ve sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemektedir.
- **Tanıtım ve Finansal Yetersizlik (%15):** Tanıtım eksikliği, reklam faaliyetlerinin yetersizliği ve mali kaynak sıkıntısı, turizmin gelişimini sınırlayan diğer faktörler arasında sayılmıştır.

Bulgular, Diyarbakır turizminin önündeki engellerin çok boyutlu olduğunu göstermektedir. Yönetim koordinasyonu ve altyapı eksiklikleri, güvenlik ve siyasi durum, toplumsal farkındalık ve tanıtım eksiklikleri bir arada değerlendirilmelidir. Sürdürülebilir turizm için bu alanlarda koordineli ve bütüncül stratejiler geliştirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Araştırmanın on birinci sorusu kapsamında katılımcılara, “Güvenlik algısı turizmi nasıl etkiliyor?” sorusu yöneltilmiştir.

Yanıtlar, üç ana tema altında sınıflandırılmıştır. Bunlar “olumsuz etkiler”, “olumlu etkiler” ve “cevap yok/belirsiz” şeklindedir.

- **Olumsuz Etkiler (%55):** Katılımcıların yarısından fazlası, güvenlik algısının turizmi olumsuz etkilediğini belirtmiştir. “Güvensizlik turistin gelmemesini sağlıyor”, “dışarıdan kötü etkileniyor”, “tedirgin ediyor” gibi ifadeler, güvenlik endişelerinin turist sayısını ve turizm hareketliliğini doğrudan etkilediğini göstermektedir.
- **Olumlu Etkiler (%20):** Bazı katılımcılar, güvenliğin sağlanması durumunda turizmin olumlu etkilendiğini ifade etmiştir. “Güvenli bir şehir”, “daha rahat hissettiriyor” gibi yanıtlar, güvenlik algısının doğru şekilde iletilmesi hâlinde turizme katkı sağlayabileceğini ortaya koymaktadır.
- **Cevap Yok / Belirsiz (%25):** Katılımcıların bir bölümü bu soruya yanıt vermemiş veya konuya ilişkin net bir görüş bildirmemiştir.

Bulgular, güvenlik algısının turizmi hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebileceğini göstermektedir. Güvenlik sağlandığında turizm hareketliliği desteklenmekte, güvensizlik algısı hâkim olduğunda ise turist sayısı ve ekonomik katkı olumsuz etkilenmektedir. Bu durum, güvenlik iletişimi ve güvenlik algısının doğru aktarılmasının turizm stratejilerinde kritik önemde olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın on ikinci sorusu kapsamında katılımcılara, “Turizm potansiyelinin artırılması için hangi stratejiler uygulanmalı?” sorusu yöneltilmiştir.

Yanıtlar, altı ana tema altında sınıflandırılmıştır. Bunlar “tanıtım ve görünürlük”, “kültürel ve tarihsel miras odaklı projeler”, “etkinlik ve festival geliştirme”, “halkın bilinçlendirilmesi ve eğitim”, “konaklama ve altyapı iyileştirmeleri” ile “kurum ve yönetim etkinliği”.

- **Tanıtım ve Görünürlük (%35):** Katılımcılar, Diyarbakır’ın turizm değerlerinin etkili bir şekilde tanıtılması gerektiğini vurgulamıştır. Sosyal medya, popüler kanallar ve marka görünürlüğünün artırılması, tanıtım kampanyalarının özenle hazırlanması öne çıkan öneriler arasındadır.
- **Kültürel ve Tarihsel Miras Odaklı Projeler (%28):** Kültürel ve tarihî mirasın turizm stratejilerinde öncelikli alan olarak değerlendirilmesi, mevcut değerlerin korunarak turizme katkı sağlayacak şekilde projelendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.
- **Etkinlik ve Festival Geliştirme (%20):** Yerel festivallerin, kültürel etkinliklerin ve cazip turizm projelerinin artırılması; turistlerin bölgede daha uzun süre kalmasını sağlayacak aktivitelerin düzenlenmesi önerilmiştir.
- **Halkın Bilinçlendirilmesi ve Eğitim (%15):** Katılımcılar, turizm bilincinin artırılması, halkın eğitilmesi ve toplumsal farkındalığın yükseltilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu yaklaşım, turizm deneyiminin kalitesini ve sürdürülebilirliğini desteklemektedir.
- **Konaklama ve Altyapı İyileştirmeleri (%12):** Turistlerin konaklaması için uygun fiyatlı ve kaliteli hizmetlerin sağlanması, altyapı ve rehberlik hizmetlerinin geliştirilmesi öncelikli alanlar arasında yer almaktadır.
- **Kurum ve Yönetim Etkinliği (%18):** İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri ile valilik gibi kurumların turizm planlama ve tanıtım sürecinde etkin rol alması, projelerin denetlenmesi ve koordinasyonun sağlanması stratejik öneme sahiptir.

Bulgular, Diyarbakır'ın turizm potansiyelinin artırılmasında tanıtım, kültürel mirasın korunması, etkinlikler ve halkın bilinçlendirilmesi gibi çok boyutlu stratejilerin uygulanmasının kritik olduğunu göstermektedir. Kurumların etkin rol alması ve altyapı iyileştirmeleri, bu stratejilerin başarılı olmasını destekleyecek tamamlayıcı unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

3.2.2. Kurum Görüşleri ve Çalışmalarına İlişkin Veriler

Çalışma kapsamında Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Diyarbakır Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Karacadağ Kalkınma Ajansına yazılı yöntemle soru sorulmuş ve yazılı olarak (e-mail) sorularımıza cevap verilmiştir. Karacadağ Kalkınma Ajansı sorularımızı doğrudan cevaplandırmamış, TRC2 (Diyarbakır-Şanlıurfa) Düzey 2 Bölgesi Bölge Planı (2024-2028)'ni işaret etmiştir. Bu çerçevede sormuş olduğumuz sorular doğrultusunda; söz konusu planda yer alan hususlar ile Diyarbakır Valiliği ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılan açıklamalar aşağıda ifade edilmiştir;

İlk olarak kurumlara, “Diyarbakır'daki doğal, kültürel ve tarihi mirasın ortaya çıkarılması, kayıt altına alınması ve korunmasına ilişkin yapılan iş ve işlemler nelerdir? Bunun tamamı ortaya çıkarılmış mıdır? Bununla ilgili çalışmalar nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir.

Diyarbakır Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından cevaben, Diyarbakır'ın tarihi dokusunu açığa çıkarmak ve belgelemek amacıyla 2009 yılında kültür envanteri çalışmalarının başlatıldığı ve merkez ilçelerde yapılan çalışmanın tamamlanarak buradaki tarihi dokunun kayıt altına alınıp belgelendiği; ilçelerde ise Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu ve Müze Müdürlüğü tarafından yapılan arazi incelemelerinde tespit edilen kültür varlıklarının tescil edildiği ve belgelendiği; ancak henüz tespit edilemeyen alanlar ile ilgili İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne merkez ve diğer ilçeleri kapsayacak bir kültür envanteri projesi üzerinde çalışmaların devam ettiği ifade edilmiştir.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi tarafından cevaben, Diyarbakır'ın doğal, kültürel ve tarihi mirasının ortaya çıkarılması, belgelenmesi ve korunması için belediye tarafından çeşitli çalışmaların daha önce yürütüldüğü; 2010 yılında Diyarbakır Valiliği, Müze Müdürlüğü ve Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanarak kitaplaştırılan bir kültür envanteri çalışması bulunduğu; Ancak sonraki yıllarda yeni bir çalışma yapılmadığı; Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın yürüttüğü Diyarbakır Turizm Eylem Planı kapsamında, büyükşehir belediyesinin de paydaş olduğu yeni bir kültür envanteri çalışmasının yapılmasının planlandığı; bu amaçla tespit, envanter oluşturma, restorasyon, koruma, tanıtım ve sürdürülebilirlik çalışmalarının ilgili birimler tarafından yapılmaya devam edeceği ifade edilmiştir.

Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından oluşturulan TRC2 Düzey 2 Bölge Planı (2024-2028) ve TRC2 Bölgesi 2024-2028 Bölge Planı Mevcut Durum Raporu'nda, Diyarbakır'ın tarih öncesi dönemlerden bu yana sürekli yerleşim görmüş, kültürel katmanlı şehir yapısı nedeniyle Türkiye'nin en önemli kültürel miras alanlarından biri olduğu; aralarında surlar, köprüler, dini yapılar ve anıtsal mimari örneklerin olduğu yaklaşık 2.227 tescilli taşınmaz kültür varlığı bulunduğu belirtilmektedir. UNESCO Dünya Mirası Listesinde yer alan Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri için uluslararası standartlara uygun alan yönetim planı hazırlanmasının zorunlu olduğu, koruma çalışmalarının rölöve, restitüsyon, restorasyon, kazı ve envanter çalışmaları ile kültürel mirasın afet risklerine karşı korunmasına yönelik stratejik müdahaleler çerçevesinde yürütüldüğü, 6 Şubat 2023 depremleri sonrası Diyarbakır'da yapılan hasar tespit komisyonu çalışmalarında, 8.444 kültürel miras yapısının 2.863'ünün incelendiği ve bunların 169'unun tamamen yıkıldığı, 535'inin ağır hasar aldığı ifade edilmektedir. Bu durum, kültürel mirasın korunmasına ilişkin faaliyetlerin henüz tamamlanmadığını göstermektedir. Sonuç olarak, bölgedeki kültürel miras potansiyelinin tümüyle henüz ortaya çıkarılmadığı; mevcut kazılar ve restorasyon çalışmalarının devam ettiği ifade edilmektedir.

İkinci olarak kurumlara, “Diyarbakır turizm potansiyelinin geliştirilmesi adına gerçekleştirilen yönetim ve planlama çalışmaları nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir.

Diyarbakır Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü bu sorumuza doğrudan, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Diyarbakır Valiliği ve Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan “*Turizm Tanıtım, Markalaşma Strateji ve Eylem Planı*”ni işaret etmiş ve bu doğrultuda çalışmaların yapıldığını ifade etmiştir.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ise; turizm potansiyelini geliştirmek adına, önümüzdeki yıllar için turizm master planı, kültürel miras envanteri çalışmaları, restorasyon ve koruma projeleri, turizm altyapısının iyileştirilmesi, kentin tanıtımı ve paydaş kurumlarla koordinasyon çalışmalarını yürüttüklerini ifade etmişlerdir.

Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından oluşturulan TRC2 Düzey 2 Bölge Planı (2024-2028) ve TRC2 Bölgesi 2024-2028 Bölge Planı Mevcut Durum Raporu'nda, Diyarbakır'da turizm sektörünün, stratejik bölge planlamasında önemli kalkınma unsurlarından bir olarak değerlendirildiği, bölge planında turizm yönetiminde destinasyon yönetimi yaklaşımının benimsendiği; kamu, özel sektör, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları arasında entegrasyon ve paydaş koordinasyonunun güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Turizm kaynaklarının entegre yönetim modeliyle ele alınması ve kriz dönemlerinde sürdürülebilir turizm politikalarının uygulanması hedeflenmiştir.

Yaratıcı şehirler yaklaşımı doğrultusunda kültürel kimlik, yerel deneyimler ve uygulamalı turizm faaliyetleri desteklenerek, Diyarbakır'ın turizmde rekabet gücünün artırılması planlanmıştır. Yönetim ve planlama çalışmalarının merkezinde turizm odaklı kalkınma modeli, risk temelli yönetim anlayışı ve yerel katılım bulunduğunu ifade etmek mümkündür.

Üçüncü olarak kurumlara, “Diyarbakır turizm potansiyelinin geliştirilmesi adına gerçekleştirilen tanıtım ve pazarlama çalışmaları nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir.

Diyarbakır Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, WEB ve sosyal medya hesapları yoluyla Diyarbakır ile ilgili tanıtıcı görseller ve bilgi paylaşımı yapıldığını; ayrıca birçok tanıtım etkinlikleri düzenlendiğini; Türkiye Turizm Tanıtma ve Geliştirme Ajansı (TGA) tarafından Diyarbakır ile ilgili dijital reklam ve görsel tanıtım çalışmaları (*Go Diyarbakır, Gez Sen Diyarbakır*) yapıldığını ifade etmiştir.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Diyarbakır'ın turizm potansiyelini tanıtmak ve artırmak amacıyla; kentteki paydaşlarla ve sektör bileşenleriyle uluslararası fuar katılımları, tanıtım videoları ve çok dilli basılı tanıtım materyalleri, dijital tanıtım çalışmaları, sosyal medya kampanyaları, tematik turizm rotalarının tanıtımı ve paydaş kurumlarla ortak tanıtım faaliyetleri yürütüldüğünü ifade etmiştir.

Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından oluşturulan TRC2 Düzey 2 Bölge Planı (2024-2028) ve TRC2 Bölgesi 2024-2028 Bölge Planı Mevcut Durum Raporu'nda, tanıtım ve pazarlama alanında uygulanan çalışmaların, Mezopotamya Markası çerçevesinde yürütülen bölgesel tanıtım projeleriyle desteklediği, dijital pazarlama, turizm fuarlarına katılım, lobcilik faaliyetleri ve tematik rotalar (*kültür, gastronomi, inanç turizmi rotaları*) aracılığıyla Diyarbakır'ın görünürlüğünün artırılması hedeflendiği, ayrıca ziyaretçi memnuniyetini artırmaya yönelik etkileşimli ve deneyim odaklı etkinliklerin uygulanmasının planlandığı anlaşılmaktadır. Tanıtım çalışmalarında dijital araçlar, sosyal medya ve hedef odaklı uluslararası tanıtım kampanyaları önemli yer tutmakta olup, yaratıcı turizm konsepti benimsenerek destinasyon kimliği güçlendirilmektedir.

Dördüncü olarak kurumlara “Diyarbakır turizm potansiyelinin geliştirilmesine ilişkin gerçekleştirilen altyapı ve ulaşım hizmetleri var mıdır? Var ise bu hizmetler nelerdir?” sorusu sorulmuştur.

Diyarbakır İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü altyapı ve ulaşım Hizmetleri ile ilgili Diyarbakır Büyükşehir Belediyesini işaret etmiştir. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Diyarbakır'ın turizm potansiyelinin geliştirilmesine yönelik olarak ulaşım ve altyapı alanında; turistik noktalara çok dilli yönlendirme tabelaları, bilgilendirme panoları, ziyaretçi dostu çevre düzenlemeleri, tarihi alanlara erişimi kolaylaştıran yol ve yaya düzenlemeleri ile turizm odaklı kentsel donatı çalışmalarının kentteki kamu, sivil toplum kuruluşları ve sektör bileşenleriyle planlanarak hayata geçirildiğini dile getirmiştir.

Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından oluşturulan TRC2 Düzey 2 Bölge Planı (2024-2028) ve TRC2 Bölgesi 2024-2028 Bölge Planı Mevcut Durum Raporu'nda, karayolu, demiryolu ve havayolu bağlantılarının güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Diyarbakır-Mardin, Diyarbakır-Şanlıurfa ve Diyarbakır-Malatya demiryolu bağlantıları turizm açısından önem arz etmektedir. Özellikle Diyarbakır-Malatya-Ankara hızlı tren hattının tamamlanması halinde turizm hareketliliğinde artış öngörülmektedir. Havayolu uçuş sayılarının artırılması, turistik alanlarda çevresel düzenlemelerin yapılması, afet risklerine karşı yapısal güçlendirmeler gibi altyapı çalışmaları da planlamalar kapsamında yer almaktadır. Altyapı ve ulaşım hizmetleri, Diyarbakır'ın turizm gelişimi açısından kritik rol oynamaktadır.

Beşinci olarak kurumlara “Diyarbakır turizm potansiyelinin geliştirilmesi adına uygulanan yatırımlar ve teşvikler var mıdır? Var ise bunlar nelerdir? Bunlardan kaç kişi veya işletme yararlanmışır?” sorusu yöneltilmiştir.

Diyarbakır İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Diyarbakır Valiliği ve Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan “*Turizm Tanıtım, Markalaşma Strateji ve eylem Planı*” nı işaret etmiştir. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi bu soruya cevap vermemiştir.

Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından oluşturulan TRC2 Düzey 2 Bölge Planı (2024-2028) ve TRC2 Bölgesi 2024-2028 Bölge Planı Mevcut Durum Raporu'nda, 2022 yılı itibarıyla Diyarbakır'da 67 yatırım teşvik belgesi düzenlendiği ve bu yatırımlar kapsamında 7.942 kişilik istihdam oluşturulması hedeflendiği ifade edilmektedir. Bu yatırımların önemli bir bölümü hizmetler sektöründe yoğunlaşırken, turizm sektörü de desteklenen alanlar arasında yer almaktadır. Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından turizm tarihi ve kültürel varlıkların korunması, tanıtımı ve sürdürülebilir turizm projeleri desteklenmektedir. Turizm yatırımlarının etkinliği için tematik turizm modelleri, kırsal turizm projelerine destek, yerel ürünlerin ticarileşmesi ve girişimcilik desteklerinin artırılması gerektiği belirtilmektedir.

Altıncı olarak kurumlara “Diyarbakır turizm faaliyetlerinin istihdam, gelir artışı ve benzeri alanlarda ekonomik gelişmeye ve daha geniş çerçevede yerel kalkınmaya katkısı olduğunu düşünüyor musunuz? Bu konuda nitel bir veri var mıdır?” sorusu yöneltilmiştir.

Diyarbakır İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, turizm faaliyetlerinin istihdam, gelir artışı ve benzeri alanlarda ekonomik gelişmeye ve daha geniş çerçevede yerel kalkınmaya katkısı olduğunu, ancak bu konuda ellerinde nitel bir veri bulunmadığını ifade etmişlerdir.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, turizm faaliyetlerinin istihdam, gelir artışı ve yerel kalkınmaya katkı sağladığını; son yıllarda otellerdeki geceleme sayıları ve kenti ziyaret eden turist sayılarındaki artış dikkate alındığında, turizm sektöründe istihdamın da buna paralel olarak ihtiyaç doğrultusunda yükseldiğini; ancak ellerinde bu etkiyi nicel olarak ortaya koyan güncel ve kapsamlı bir veri bulunmadığını; yapmış oldukları değerlendirmenin, genel ekonomik eğilimler ve sektör paydaşlarının gözlemleri üzerinden yapıldığını ifade etmişlerdir.

Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından oluşturulan TRC2 Düzey 2 Bölge Planı (2024-2028) ve TRC2 Bölgesi 2024-2028 Bölge Planı Mevcut Durum Raporu'nda, turizmin, bölgesel ekonomide çeşitliliği artırdığı; istihdam, gelir artışı ve yerel kalkınma açısından önemli rol oynadığı ifade edilmektedir. Plan verileri, turizmin bölgesel kalkınma üzerindeki çarpan etkisinin bulunduğunu göstermektedir. Buna karşın turizmin ekonomik etkilerine yönelik sistematik veri eksikliği mevcuttur. Turizm faaliyetlerinin özellikle kırsal bölgelerde kadınlar ve gençler üzerinden sosyoekonomik katkı sağladığı belirtilmiştir. Ancak sürdürülebilir etki için turizm performans izleme sisteminin kurulması ve kayıt dışı işletme faaliyetlerinin azaltılması önem arz etmektedir.

Yedinci olarak kurumlara “Diyarbakır turizm potansiyelinin geliştirilmesi adına güvenlik kaygısının bir sorun olduğunu düşünüyor musunuz? Bu konudaki fikir ve önerileriniz nelerdir?” sorusu sorulmuştur.

Diyarbakır İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, güvenlik algısının bir sorun olmadığını; Diyarbakır turizm potansiyelinin geliştirilmesi için önem verilmesi gereken hususun restorasyon çalışmaları ve tanıtım etkinlikleri olduğunu ifade etmişlerdir.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Diyarbakır'da turizm potansiyelinin geliştirilmesi açısından daha önceki yıllarda zaman zaman güvenlik kaygılarının etkili olduğunu ancak son yıllarda bu konuda önemli iyileşmeler yaşandığını; politik durum, yaşanan süreç, kültürel etkinliklerin artması ve artan ziyaretçi sayılarının turizm hareketliliğini olumlu yönde değiştirdiğinin birer işareti olduğunu; güvenlik algısının, turizm hareketliliği açısından büyük önem taşıdığını ifade etmiştir.

Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından oluşturulan TRC2 Düzey 2 Bölge Planı (2024-2028) ve TRC2 Bölgesi 2024-2028 Bölge Planı Mevcut Durum Raporu'nda, doğrudan güvenlik konusuna yer verilmemiş olsa da dirençlilik, kriz yönetimi ve afet risklerinin azaltılması üzerine stratejik yaklaşım benimsenmiştir. Güvenlik kaygısı, Diyarbakır'ın turizm potansiyelini etkileyen unsurlardan biridir. Güvenlik sorununun turizme etkisini azaltmak adına destinasyon bazlı risk yönetimi stratejisi uygulanmalı, turistik alanlarda güvenlik önlemleri artırılmalı ve toplum destekli turizm projeleri geliştirilmelidir.

Sekizinci olarak kurumlara “Yıllara göre bir dağılım yapıldığında Diyarbakır iline gelen yerli ve yabancı turist sayısı kaçır?” diye sorulmuştur.

Diyarbakır İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından verilen rakamlar aşağıda tablo halinde sunulmuştur. Yapılan açıklamada tablodan da anlaşılacağı üzere olağan dışı bir durum olan 2023 yılı depremlerinden dolayı gelen ziyaretçi sayısında bir miktar düşüş olduğu ifade edilmiştir.

Tablo 3. Yıllara Göre Diyarbakır İli Yerli ve Yabancı Turist Sayısı (2021-2025)

YIL	YERLİ	YABANCI	TOPLAM
2021	520.759	27.864	548.623
2022	598.939	56.697	655.636
2023	517.440	32.829	550.269
2024	588.674	33.674	622.348
2025 (ilk 8 ay)	476.032	27.215	503.247

Kaynak: Diyarbakır İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Verileri.

Tablo 3'te yer alan veriler, Diyarbakır'ın 2021–2025 yılları arasındaki turizm performansını hem yerli hem yabancı ziyaretçi bağlamında göstermekte ve bu dönemde turizm talebinin genel olarak artış eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Veriler incelendiğinde özellikle yerli turist sayısındaki yüksek oranlar, Diyarbakır turizminin büyük ölçüde ulusal iç turizm hareketliliği üzerinden şekillendiğini göstermektedir.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, TURSAB Mezopotamya Başkanlığına dayandırdığı verilere göre 2025'in ilk 9 ayında toplam turist sayısının 1,3 milyon olduğunu, konaklamalı turist sayısının ise yaklaşık 420 bin civarında olduğunu ifade etmiştir.

Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından oluşturulan TRC2 Düzey 2 Bölge Planı (2024-2028) ve TRC2 Bölgesi 2024-2028 Bölge Planı Mevcut Durum Raporu'nda, 2020 pandemi döneminde düşüş yaşanmasına rağmen sonraki yıllarda turist sayısında toparlanma gerçekleştiği; turist sayılarındaki artış eğiliminin Diyarbakır'ın turistik cazibesinin güçlendiğinin göstergesi olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte güncel ve doğru veriler elde edebilmek adına turizm verilerinin doğruluğu ve izlenebilirliğinin artırılması için veri toplama sistemleri geliştirilmelidir.

Dokuzuncu olarak kurumlara “Diyarbakır'da yerel yönetimlerin turizmin gelişimine ilişkin faaliyetleri nelerdir? Yerel yönetimler ile merkezi yönetim arasında turizmin planlanması ve yönetimine ilişkin ortak bir karar mekanizması var mıdır?” sorusu sorulmuştur.

Diyarbakır İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, özellikle Diyarbakır Valiliği, Dicle Üniversitesi ve Karacadağ Kalkınma Ajansı gibi birçok kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum kuruluşlarının (*dernekler ve vakıflar*), Diyarbakır'ın tanıtımı için birçok etkinlik düzenlediğini ifade etmiştir.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, yerel yönetimler olarak turizmin gelişimine yönelik olarak stratejik planlama, kültürel ve doğal mirasın korunması, turistik altyapının iyileştirilmesi, dijital tanıtım ve basılı tanıtım materyal çalışmaları ile paydaş koordinasyonu gibi faaliyetleri yürüttüklerini; kentin çok dilli yapısı ve kültür çeşitliliğinin de turizm planlamasında dikkate alındığını; merkezi yönetimle iş birliği kapsamında UNESCO Dünya Mirası alanlarının korunması, kültür envanteri çalışmaları ve turizm eylem planlarının ortak şekilde yürütülmesinin planlandığını; Diyarbakır'da eko-turizm, doğal ve kültürel kaynakları koruyarak ziyaretçilere çevre dostu deneyimler sunmayı hedeflediklerini ifade etmişlerdir. Yerel yönetimler olarak, turizm politikaları ve planlamada kentteki paydaşlarla, merkezi idareyle (*Diyarbakır Valiliği, Diyarbakır İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Karacadağ Kalkınma Ajansı*) ortak çalışmalar yapmak; UNESCO alanları ve kültürel mirasın korunması, tanıtılması ve restorasyon projelerini birlikte yürütmek; turistik altyapının, ulaşımın erişilebilir olması için iyileştirilme çalışmalarını yapmak; ulusal ve uluslararası fuarlara katılım tanıtım ve markalaşma çalışmalarını yürütmek; kentin çok dilli ve inanç yapısı ile kültürel çeşitliliğini dikkate alarak, bunları besleyecek çalışmalar yapmak; somut ve somut olmayan kültürel mirasımızı araştırma, tanıtım ve sürdürülebilirlik açısından korumaya yönelik çalışmalar yürütmek (*bu kapsamda Dengbêj Evi ve Cemilpaşa Kent Müzesi faaliyetleri halka açık ücretsiz yürütülmektedir*); Tarihi Sur içinde bulunan 3 turizm danışma bürosunda (*Dağkapı, Dengbej Evi, Mardinkapı*) çok dilli profesyonel hizmet sunmak; 2015 yılında Zabita Müdürlüğü ve Turizm Müdürlüğümüzün ortak çalışmasıyla, turistik alanlarda düzeni ve güvenliği sağlamak, ziyaretçilerin haklarını korumak, kültürel ve doğal mirasın korumak ve turizm faaliyetlerinin kanun ve yönetmeliklere uygun olarak yürütülmesini denetlemek amacıyla kurulan Turizm Zabitasının Tarihi Suriçi bölgesinde faaliyetlerine devam etmesini sağlamak; dezavantajlı gruplar (*köy okulları, sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı kesimler ve kadınlar*) için ücretsiz kent tanıtım gezileri, turistik geziler ve müze gezilerini yılın belirli dönemlerinde ücretsiz olarak düzenlemek (*2025 yılında 970 öğrenci ve kadın yurttaşımıza kent tanıtım gezisi yapıldı*) gibi etkinlikler gerçekleştirilmiştir.

Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından oluşturulan TRC2 Düzey 2 Bölge Planı (2024-2028) ve TRC2 Bölgesi 2024-2028 Bölge Planı Mevcut Durum Raporu'nda, yerel yönetimlerin, kültürel mirasın korunması, çevresel düzenleme, etkinlik organizasyonu ve turizm yönlendirme sistemleri alanlarında aktif rol oynadığı, kamu-özel-sivil birliktelik modelinin geliştirilmesi gerektiği belirtilmiş olup merkezi yönetim ile tam anlamıyla kurumsal bir karar mekanizması bulunmadığı görülmektedir. Turizm yönetimi için destinasyon yönetim birimi (DMO) kurulması önerilmektedir.

Onuncu ve son soru olarak “Diyarbakır turizm potansiyelinin geliştirilmesi adına karşılaştığınız sorunlar ve bunlara çözüm önerileriniz nelerdir?” şeklinde soru yöneltilmiştir.

Diyarbakır İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, sorunları turizm altyapısının (*beşerî ve fiziki*) yetersiz olması, yerel yönetimlerin turizmi yeterince sahiplenmemesi, turizm tanıtım ve pazarlama konularında eksikliklerin olması, turistin aradığı kalitede mal ve hizmet sunabilecek işletmelerin yeterli düzeyde olmaması ve var olanların pazarlama gücünün zayıf olması, Diyarbakır'ın kadim bir mutfak kültürüne ve zengin yemek çeşitliliğine sahip olmasına rağmen “*Gastronomi Turizmi*”nin yeterince gelişmemiş olması, Diyarbakır'da trafik ve otopark sorunlarının olması, cadde ve sokakların yeterli seviyede temiz olmaması, Diyarbakır tur güzergâhında olmasına rağmen, gelen bazı ziyaretçilerin konaklama tercihlerini çevre illerden kullanması şeklinde sıralamışlardır. Çözüm önerileri olarak, turizme yönelik halkın bilinçlendirilmesi ve turizm sektöründe çalışan ve çalışacak kalifiye eleman eksikliğinin giderilmesi, tarihi yapıların röleve, restitüsyon, restorasyon, çevre düzenleme, statik aydınlatma, yol yapım proje hizmet alımlarının yapılarak uygulamaya geçilmesi, arkeolojik kazı yapılması gereken yerlerde arkeolojik kazı çalışmalarının başlanılmasını sağlamak; yerel yönetimlerin turizmi öncelikli alan olarak göreceği bilincin oluşturulması ve kendi bünyesinde turizm ilgili birimlerin işlevsel hale getirilmesini sağlaması; yerel yönetimler ve turizm sektörü ile alakalı kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarının kısa, orta ve uzun vadeli turizm hedeflerinin belirlenmesinde ortak bir şekilde çalışmalara başlaması; ulusal tur düzenleyen acentelere bölge değerlerini tanıtmak, festivallerin devamlılığını sağlamak, ulusal ve uluslararası fuarlara katılmak, tanıtım materyalleri (*interaktif turizm haritası*) hazırlamak, alternatif tanıtım metotlarını araştırmak; hizmet sunum kalitesinin yükseltilmesine yönelik yarışmalar düzenlemek, teşvikler düzenlemek, yöresel ürünlerin ve hediyelik eşyaların tanıtımını yapmak ve bu ürünlerin satılabileceği yerler düzenlemek ve yöresel ürünlerin işlenip paketleneyeceği işletmelerin açılmasını teşvik etmek ve desteklemek; yiyecek-içecek sektöründeki işletmelerin genellikle “*Geleneksel Diyarbakır Mutfağı*” hakkında bilgilendirmek ve eğitim verilerek bu işletmelerin menülerine yöresel mutfağımıza ait yemeklere yer vermesini sağlamak; çarpık kentleşme ve betonlaşma, trafik ve otopark sorunları ve çevre temizliği konularında yerel yönetimler ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının gerekli tedbirleri almalarını sağlamak ve bu sorunları çözüme kavuşturmak; otellerin hizmet kalitesini yükseltmek, ziyaretçilerin seyahatlerinde Diyarbakır'da kalması için teşvik edici çalışmalar yapmak gibi hususlar ifade edilmiştir.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Diyarbakır'ın turizm potansiyelini geliştirirken karşılaşılabilecek başlıca sorunları, altyapı eksiklikleri, güvenlik, kurumlar arasında ortak çalışma eksiklikleri, turizm bilincinin yaygınlaştırılmasındaki eksiklikler ve yeterli veri olmaması şeklinde sıralanmıştır. Öneri olarak ise; turistik altyapının güçlendirilmesi, güvenlik ve algı yönetimi çalışmalarının yapılması, çok dilli ve kapsayıcı tanıtım yapılması, yerel halkın turizm bilincinin artırılması ve güncel veri toplama sistemlerinin kurumlarca ortak bir biçimde oluşturulması; turizmin çeşitlendirilmesi ve sürdürülebilir olması için ekolojiye duyarlı turizm türlerinin geliştirilmesi; UNESCO listesinde yer alan Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri'nin korunması, kültürel mirasın ticari amaçlarla tahrip edilmemesi, somut ve somut olmayan kültürel mirasın geliştirilmesi ile kentte turizm politikaları ve eylem planlarının ortak akıl ile hazırlanması şeklinde önerilerde bulunulmuştur.

Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından oluşturulan TRC2 Düzey 2 Bölge Planı (2024-2028) ve TRC2 Bölgesi 2024-2028 Bölge Planı Mevcut Durum Raporu'nda, karşılaşılan başlıca sorunlar arasında turizmde kurumsallaşma eksikliği, finansman zorlukları, uzman personel yetersizliği, pazarlama sorunları, mevsimsellik, bölgesel imaj problemi ve pandemi sonrası kırılmalara dile getirilmiştir. Bu sorunların giderilmesi için turizm odaklı yönetim modeline geçiş, tematik turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi, finansal destek mekanizmalarının turizm ihtiyaçlarına uyarlanması, eğitim programlarının uygulanması, dijital tanıtımın artırılması ve toplum temelli turizm projelerinin teşvik edilmesi önerilmektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışma kapsamında, Diyarbakır ilinde turizm sektörünün stratejik bir kaynak olarak yerel kalkınma üzerindeki etkileri; sektör çalışanları, turistler ve kurumsal paydaşlardan elde edilen nitel veriler doğrultusunda değerlendirilmiş ve turizm yönetimi süreçlerinin yerel düzeyde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişime olan

etkileri araştırılmıştır. Anket bulguları, katılımcı görüşleri ve kurumların yazılı beyan ve raporları analiz edilerek, turizm yönetiminin stratejik önemine ilişkin çok boyutlu tespitler yapılmış; mevcut durumun güçlü ve zayıf yönleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlar, Diyarbakır'ın önemli bir turizm potansiyeline sahip olduğunu; tarihi, kültürel ve gastronomik zenginliğinin yerel kalkınma açısından büyük bir potansiyel sunduğunu, ancak bu potansiyelin planlama süreçlerinin koordinasyonsuzluğu, tanıtım yetersizliği, güvenlik algısı ve altyapı sorunları gibi bütüncül yönetim eksikliği sebebiyle yeterince etkin kullanılmadığını ortaya koymaktadır. Çalışmada elde edilen sonuçlar, turizmin yerel kalkınmaya doğrudan ekonomik katkı sağlamakla kalmayıp, sosyal bütünleşme, kültürel mirasın korunması ve istihdamın artırılmasında da dolaylı etkiler oluşturduğunu; bununla birlikte, bu katkının kalıcı hale gelebilmesi için sürdürülebilir turizm politikalarının ve yerel katılımcı yönetim modellerinin benimsenmesi gerektiğini ve Diyarbakır'da turizm yönetiminin kurumsal eşgüdüm, paydaş katılımı ve sürdürülebilirlik ilkeleri temelinde yeniden yapılandırılmasının yerel kalkınma üzerindeki etkilerini güçlendireceğini ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçları, özellikle tanıtım, destinasyon planlaması ve yönetim mekanizmalarındaki yapısal eksikliklerin giderilmesi halinde, kentin tarihi, kültürel ve gastronomik potansiyelinin daha yüksek katma değer üretebileceğine işaret etmektedir. Bununla birlikte saha verileri, yerel halkın, özel sektörün ve kamu kurumlarının karar alma süreçlerine daha etkin biçimde dâhil edilmesinin, turizm faaliyetlerine yönelik toplumsal sahiplenmeyi artırarak yerel kalkınma çıktılarının sürekliliğini destekleyeceğini göstermektedir.

Araştırma çerçevesinde tespit edilen hususlar şu şekilde ifade edilebilir;

- Diyarbakır'ın turizm potansiyeli güçlüdür. Ancak tam olarak kullanılmamaktadır. Katılımcıların %82'si Diyarbakır'ın tarihi mirasını ve kültürel çeşitliliğini, %59'u gastronomisini en değerli turizm kaynağı olarak değerlendirmiştir. Kurumsal görüşler de bu bulguları desteklemektedir. Ancak bu potansiyel tanıtım eksiklikleri, altyapı yetersizlikleri, kültürel envanter çalışmalarının tamamlanmaması, restorasyon süreçlerinin devam etmesi ve yönetsel koordinasyon sorunları nedeniyle tam olarak değerlendirilememektedir.
- Katılımcılara göre turizm marka kimliği ve marka değeri henüz yeterince oluşmamıştır. Katılımcıların %74'ü tanıtım eksikliğini; %41'i marka bilinirliğinde zayıflığı dile getirmiştir. Dijital (sosyal medya) ve stratejik tanıtım çalışmaları (*TGA-Türkiye Turizm Tanıtım Ajansı gibi*) kısmen artırılmış olsa da ulusal ve uluslararası görünürlük gerektiği seviyede değildir. Turizm bilincinin toplumsal düzeyde tam olarak yerleşmediği; halk desteği ve farkındalığının sınırlı olduğu, ilin tanıtım stratejilerinin dağınık ve etkisiz olduğu ifade edilmiş ve gözlemlenmiştir. Katılımcılar eğitim (%10) ve toplumsal farkındalığa (%20) daha fazla ağırlık verilmesi gerektiğini belirtmiştir.
- Turizm yönetimi ve planlama süreçleri katılımcı, bütüncül ve sürdürülebilirlik odaklı yürütülmemektedir. Kurumsal iş birliği ve koordinasyon eksik, proje üretimi sınırlı ve planlama süreçleri dağınıktır. Katılımcıların %65'i turizm yönetimi ve planlama çalışmalarını “yetersiz” olarak değerlendirmiştir. Kurumlar ise henüz uygulamaya geçirilmeyen Turizm Master Planı, markalaşma stratejisi ve destinasyon yönetimi yaklaşımına atıf yaparak sürecin gelişim aşamasında olduğunu ifade etmiştir.
- Katılımcıların bakış açısına ve kimi kurum görüşlerine göre yerel yönetimlerin katkılarının sınırlı olduğu ve yeterli görülmediği ifade edilmektedir. Katılımcıların %54'ü yerel yönetimlerin turizme katkılarını yetersiz bulmuştur. Bununla birlikte yerel düzey kurumlar ve yerel yönetimler, restorasyon faaliyetleri, çevre düzenlemeleri, yönlendirme tabelaları, dijital tanıtım çalışmaları ve UNESCO alanlarının korunmasına yönelik projelerin planlandığını ifade etmiştir.
- Turizm faaliyetleri ekonomiye olumlu katkı sağlamaktadır. Ancak ölçülebilir veri eksikliği bulunmaktadır. Katılımcıların %55'i turizmin istihdam ve gelir açısından olumlu katkı sağladığını ifade etmiştir. Ancak bu katkının bazı sektörlerde sınırlı kaldığı, eşit dağılmadığı ve gelir dağılımında dengesizlikler bulunduğu anlaşılmaktadır. Kurumlar da turizmin ekonomiye katkı sağladığı görüşünü desteklemektedir. Ancak ekonomik etkiye dair nicel veri eksikliği olduğu açıkça belirtilmektedir. Bu durum, performans izleme sisteminin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Kültürel mirasın korunması öncelikli görüldüğünden, ekonomik amaçlı kullanım ile kültürel mirasın korunması önceliği arasında denge sağlanamamaktadır. “*Koruma önce gelir*” anlayışı ağır basmakta olduğundan sürdürülebilir kullanım modeli geliştirilmemiştir.
- Güvenlik algısı turizmi etkileyen önemli bir faktördür. Katılımcıların %55'i güvenlik algısının turizmi olumsuz etkilediğini ifade etmektedir. Katılımcılar, geçmişte olumsuz etkiler olduğunu ancak son yıllarda turizmin güvenlik boyutunda iyileşmeler görüldüğünü ifade etmiştir. Yerel yönetim de sunmuş olduğu

görüşte, güvenlik açısından son dönemlerde olumlu gelişmelere dikkat çekmiştir. İfade edilen olumlu görüşlere rağmen kenti ziyaret edecek olan turistler açısından güvenlik iletişimi planlamasının henüz stratejik olarak yönetilemediği anlaşılmamaktadır.

- Turizmin gelişimi yönünde stratejiler belirlenmiş olsa da uygulamada kopukluklar vardır. Tanıtım, kültürel miras projeleri, etkinlik planlaması gibi başlıklar teoride öne çıkarken uygulamada yeterli düzeyde değildir. Katılımcılara göre turizm yatırımlarında öncelikli alanlar tanıtım (%35), kültürel miras (%28) ve altyapı (%18) olmalıdır. Katılımcılar, kültürel ve tarihî mirasın korunmasında yetersizlikler olduğunu, restorasyon ve çevre düzenleme çalışmalarının daha planlı yürütülmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu bulgu, kurumların planlamalarıyla paralellik göstermektedir.

Araştırma çerçevesinde elde edilen bulgular ışığında aşağıda ifade edilen hususlar önerilmektedir;

- **Stratejik Yönetim ve Kurumsal Koordinasyon:** Diyarbakır için katılımcı yöntemle "*Turizm Master Planı*" tamamlanmalı ve tüm paydaşların katılımıyla uygulamaya geçilmelidir. Bu plan; altyapı, tanıtım, kültürel mirasın korunması ve insan kaynağı gelişimi gibi alt bileşenleri kapsamalıdır. Destinasyon yönetim modeli benimsenmeli; kamu, özel sektör, üniversiteler ve STK'lar arasında koordinasyon sağlanmalıdır. Kurumsal süreçler için yerel yönetimler, Diyarbakır Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Karacadağ Kalkınma Ajansı, sektör temsilcileri ve sivil toplum örgütlerinin temsil edildiği Turizm Yönetim Koordinasyon Kurulu oluşturulmalıdır.
- **Tanıtım ve Marka Geliştirme Çalışmaları:** Dijital tanıtım ve pazarlama stratejileri güçlendirilmeli, sosyal medya, sanal tur, kültür rotaları, tematik rotalar, çok dilli materyaller, kültürel diplomasi gibi araçlar kullanılmalıdır. "*Mezopotamya Kültür Rotaları*", "*UNESCO Mirası Diyarbakır*" gibi uluslararası marka kimliği oluşturma odaklı projeler geliştirilmelidir. Çınar Zerzevan Kalesi, Silvan Malabadi Köprüsü ve Hassuni Mağaraları, Eğil Peygamber Mezarları ve Asur Kalesi, Ergani Çayönü ve Hilar Mağaraları gibi UNESCO kalıcı kültür mirası listesine dahil edilebilecek tarihi mekanlar için araştırma ve girişimler sıklaştırılmalıdır. Ulusal ve uluslararası fuar katılımı artırılmalı, GoDiyarbakır gibi kampanyalar genişletilmelidir. Etkinlik ve kültür turizmi geliştirilmeli; gastronomi, inanç, müzik, fuar ve festival turizmine yönelik etkinliklerin sayısı artırılarak, turizm hareketliliğinin tüm yıla yayılması sağlanmalıdır. Diyarbakır'ın tarihi ve kültürel mirasını tanıtmak amacıyla turizm temelli özel sefer olarak planlanan "*Turistik Diyarbakır Ekspresi*" gibi projeler güçlendirilerek sürdürülmeli ve çeşitlendirilmelidir. Diyarbakır'ın yabancı turistler açısından cazibe merkezi haline getirilmesi ve yerli turistlerin yanında yabancı turist sayısının artırılması önem arz etmektedir.
- **Altyapı, Ulaşım ve Konaklama İyileştirmeleri:** Kentin uluslararası ve yurt içi ulaşım ağı güçlendirilerek kente dışardan ulaşım kolaylaştırılmalıdır. Diyarbakır'ın, yurdun kuzey şehirleri ile bağlantısını sağlayacak demir yolu ağının oluşturulması, bir an önce ülkenin batısı ile hızlı tren ağına dâhil edilmesi önem arz etmektedir. Diyarbakır ilinin otoyol ile Türkiye'nin diğer bölgelerine ve Orta Doğu ülkelerine bağlantısını sağlamak amacıyla ulaşım ağı güçlendirilmelidir. Uluslararası uçuşların yapılabildiği havaalanına Orta Doğu ve Avrupa ülkelerinin büyük kentlerine direkt seferler planlanmalı; yurt içi uçuşlarda sefer ve destinasyon sayısı artırılmalıdır. Başta turistik bölgeler olmak üzere kentin iç ulaşım ağı güçlendirilmelidir. Kent içinde ve tarihi Suriçi bölgesinde raylı sistem benzeri ulaşım seçenekleri oluşturulmalıdır. Tarihi bölgeye erişim, otopark, aydınlatma, yaya yolları, bisiklet yolları, bilgilendirici ve yönlendirici tabelalar, çevre düzenlemeleri geliştirilmelidir. Kente gelen turistlerin kentte konaklamasını sağlayacak, geleneksel mimariye uygun butik otel ve geleneksel konaklama konseptleri ile yerel ürün odaklı işletme ve restoranlar desteklenmelidir. Kongre ve diplomasi turizmi açısından beş yıldızlı otellerin sayısının artırılması sağlanmalıdır.
- **Kültürel Miras Odaklı Sürdürülebilir Turizm Yönetimi:** Çevresel taşıma kapasitesini gözetken, yerel halkın katılımını teşvik eden ve kültürel mirası koruyan sürdürülebilir turizm anlayışı benimsenmelidir. Kültür envanteri projesi tamamlanmalı, kentte bir süredir akamete uğrayan restorasyon çalışmaları ve kazı çalışmaları hızlı bir şekilde tamamlanmalı, alan yönetim planları hazırlanmalı ve izlenmelidir. Kültürel miras "*koruma-kullanma dengesi*" temelinde turizme entegre edilerek ekonomik değere dönüştürülmelidir. Deprem ve risk yönetimi kapsamında kültürel miras için dirençlilik planı oluşturulmalıdır. Diyarbakır ili tarihi mekânlar olarak bütüncül açıdan ele alınmalı; Silvan, Eğil gibi tarihi merkezler başta olmak üzere diğer ilçeleri de içine dâhil edecek şekilde bütüncül bir anlayışla tarihi miras alanlarında iyileştirmeler yapılmalıdır.

- **Turizm Eğitimi, Halk Katılımı ve Bilinçlendirme:** Yerel halk, esnaf, rehber ve turizm çalışanlarına yönelik hizmet kalitesi, turizm bilinci ve davranış eğitimleri düzenlenmelidir. Halkın turizmi sahiplenmesi için katılımcı turizm projeleri ve toplum temelli turizm yaklaşımları yaygınlaştırılmalıdır. Sektör çalışanlarının (*otelcilik hizmetleri, gastronomi hizmetleri ve rehberlik hizmetleri gibi*) daha nitelikli profesyonellerden oluşması için gerekli eğitim çalışmaları yapılmalıdır. Bu alanda eğitimli personel yetiştirilmesi amacıyla Dicle Üniversitesi ile işbirliği yapılmalı; üniversitede ilgili bölümlerin açılması amacıyla girişimler desteklenmelidir.
- **Güvenlik Algısı Yönetimi:** Güvenlik iletişimi profesyonel şekilde planlanmalı; risk yönetimi stratejileri destinasyon planlamasına entegre edilmelidir. Turistik bölgelerde görünür güvenlik ve zabıta hizmetleri artırılmalı, ulusal ve uluslararası ziyaretçilere yönelik pozitif iletişim kampanyaları uygulanarak kentte sağlanan huzur ortamına paralel olarak güven hissi verilmelidir.
- **Turizm Performans İzleme ve Değerlendirme Sistemi:** Turizmin ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini izleyebilmek amacıyla veri tabanlı performans ölçme ve izleme sistemi kurulmalıdır. Turist sayısı, geceleme sayıları, ekonomik katkı, istihdam verisi, yatırım, turist memnuniyeti gibi göstergeler sistematik takip edilmeli ve raporlanmalıdır. Düzenli şekilde toplanan ve raporlanan veriler analiz edilmeli ve planlamada kullanılmalıdır. Bu durum yerel kalkınma kararlarının bilimsel temellere dayanmasını sağlayacaktır.

Turizm, Diyarbakır'da yerel kalkınma açısından yüksek potansiyelli stratejik bir kaynak olarak görünmektedir. Doğru yönetildiğinde sadece ekonomik değil, kültürel bütünleşme, yerel kimlik geliştirme ve toplumsal refaha katkı sağlayabilecek niteliktedir. Bunun için planlı, katılımcı, bütüncül ve sürdürülebilir bir turizm yönetimi anlayışı benimsenmeli; tanıtım ve kurumsal koordinasyon güçlendirilmelidir. Turizmin gelişimi, yalnızca turistik faaliyetlerin artırılması değil; kentin kimliğinin yeniden inşa edilmesi, toplumsal dönüşümün desteklenmesi ve uzun vadeli kalkınmanın sağlanması anlamına gelmektedir.

YAZAR BEYANI / AUTHORS' DECLARATION:

Bu makale Araştırma ve Yayın Etiğine uygundur. Beyan edilecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur. Araştırmanın ortaya konulmasında herhangi bir mali destek alınmamıştır. Makale yazım ve intihal/benzerlik açısından kontrol edilmiştir. Makale, “*en az iki dış hakem*” ve “*çift taraflı körleme*” yöntemi ile değerlendirilmiştir. Yazar(lar), dergiye imzalı “*Telif Devir Formu*” belgesi göndermişlerdir. Mevcut çalışma için mevzuat gereği etik izni alınmaya ihtiyaç yoktur. Bu konuda yazarlar tarafından dergiye “*Etik İznine Gerek Olmadığına Dair Beyan Formu*” gönderilmiştir. / **This paper complies with Research and Publication Ethics, has no conflict of interest to declare, and has received no financial support. The article has been checked for spelling and plagiarism/similarity. The article was evaluated by "at least two external referees" and "double blinding" method. The author(s) sent a signed "Copyright Transfer Form" to the journal. There is no need to obtain ethical permission for the current study as per the legislation. The "Declaration Form Regarding No Ethics Permission Required" was sent to the journal by the authors on this subject.**

YAZAR KATKILARI / AUTHORS' CONTRIBUTIONS:

Kavramsallaştırma, orijinal taslak yazma, düzenleme – **Y1 ve Y2**, veri toplama, metodoloji, resmi analiz – **Y1 ve Y2**, Nihai Onay ve Sorumluluk – **Y1 ve Y2**. / **Conceptualization, writing-original draft, editing – Y1 and Y2, data collection, methodology, formal analysis – Y1 and Y2, Final Approval and Accountability – Y1 and Y2.**

KAYNAKÇA

- AKSOY, Ali (2019), **Bölgesel Kalkınma Politikalarının Dönüşümü**, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- BRAMWELL, Bill ve LANE, Bernard (2011), “*Critical Research on the Governance of Tourism and Sustainability*”, **Journal of Sustainable Tourism**, S.19(4-5), ss.411-421.
- ÇEKEN, Hüseyin (2008), “*Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir Değerlendirme*”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.10(1), ss.293-306.
- ÇELİK, Hakan ve ŞAHİN, Selin (2021), “*Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Türkiye Örneği*”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.21(3), ss.45-62.
- DEMİR, Ahmet ve YILDIZ, Mehmet (2020), “*Yerel Kalkınma Teorileri ve Uygulamaları*”, **Kamu Yönetimi Araştırmaları Dergisi**, S.6(2), ss.115-132.
- JAMAL, Tazim ve GETZ, Donald (1995), “*Collabration Theory and Community Tourism Planning*”, **Annals of Tourism Research**, S.22(1), ss.186-204.
- KARACADAĞ KALKINMA AJANSI (2023a), “*TRC2 (Diyarbakır-Şanlıurfa) Bölgesi Bölge Planı 2024-2028*”, **Karacadağ Kalkınma Ajansı Kurumsal Web Sayfası** (E-Rapor), https://www.karacadag.gov.tr/Planlama/Dosya/XG6P72EH_trc2_bolge_plani_2024_2028_2.pdf (Erişim Tarihi: 03.08.2025).
- KARACADAĞ KALKINMA AJANSI (2023b), “*TRC2 Bölgesi 2024-2028 Bölge Planı Mevcut Durum Raporu*”, **Karacadağ Kalkınma Ajansı Kurumsal Web Sayfası** (E-Rapor), https://www.karacadag.gov.tr/Planlama/Dosya/TL6H49XW_trc2_bolgesi_2024_2028_bolge_plani_mevcut_durum_raporu.pdf (Erişim Tarihi: 03.08.2025).
- KAYA, Mürsel ve ALPTÜRKER, Hakan (2023), “*Yerel Kalkınma ve Turizmde Yerelleşme Sürecinde Turizm Taşıma Kapasitesinin Önemi Üzerine Bir Değerlendirme*”, **Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi**, S.5(2), ss.177-185.
- MENGÜ, Cüneyt (2017), “*Turizmde Destinasyon Yönetimi*”, **Social Sciences Studies Journal**, S.3(12), ss.2137-2149.
- ÖZGERİŞ, Mustafa ve KARAHAN, Faris (2021), “*Yerel Kalkınmanın Aracı Olarak Sürdürülebilir Turizm İçin Planlama Çalışmaları: Sakinşehir Uzundere Örneğinde Bir Araştırma*”, **Kent Akademisi**, S.14(1), ss.75-88.
- TIMOTHY, Dallen J. (1999), “*Participatory Planning: A Wiew of Tourism in Indonesia*”, **Annals of Tourism Research**, S.26(2), ss.371-391.
- TOSUN, Cavit (2000), “*Limits to Community Participation in the Tourism Development Process in Developing Countries*”, **Tourism Management**, S.21(6), ss.613-633.
- TUNÇSİPER, Bedriye ve YILMAZ, Ö. Gülay (2009), “*Yerel Ekonomik Kalkınma Sürecine Turizm Sektörünün Etkisi*”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.24, ss.53-63.
- UNITED NATIONS ENVIRONMENT PROGRAMME and WORLD TOURISM ORGANISATION (2005), “*Making Tourism More Sustainable: A Guide for Policy Makers*”, **UNEP & UNWTO**, <https://wedocs.unep.org/20.500.11822/8741> (Erişim Tarihi: 03.08.2025).
- YILDIZ, Zafer ve SARITAŞ, Tufan (2021), “*Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Turizm İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme*”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi - İTOBİAD**, S.10(2), ss.1633-1654.

